

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ*

Betül SİNAN NİZAM**

ÖZ

Şairlerin uzun yıllar süren savaşlar sonucunda imzalanan barış antlaşmalarındaki rollerinden dolayı muhataplarına teşekkür ettiği ve onlardan beklentilerini dile getirdiği sulhiyyeler, 1699 Karlofça Antlaşması ile kaleme alınmaya başlanmıştır. Türün bu antlaşma üzerine yazılan ve şimdiye kadar tespit edilebilen iki örneği Nâbî (ö. 1124/1712) ve Bosnalı Sâbit'e (ö. 1124/1712) aittir. Amcazâde Hüseyin Paşa (ö. 1114/1702) için yazılan bu sulhiyyeler farklı üslup ve imaj dünyaları ile araştırmacıların dikkatini çekmiş, türle ilgili çeşitli çıkarımların yapılmasına olanak sağlamıştır. Elbette ki yeni metinler tespit edildikçe bu çıkarımların zenginleşmesi kaçınılmazdır. Bu makalede Bosnalı Âsım'ın (ö. 1122/1710) daha önce ele alınmayan ve Karlofça Antlaşması üzerine yazılan üç sulhiyyesi üzerinde durulmuş, bunlar Nâbî ve Sâbit'in kasideleriyle mukayeseli olarak incelenmiştir. Neticede şairin Râmî Mehmed Paşa (ö. 1119/1708) ve Köseç Halil Paşa (ö. 1127/1715) gibi muhataplar için kaleme aldığı sulhiyyelerinin çeşitli açılardan diğer sulhiyyelerle benzeştiği ancak onlardan ayrılan yönlerinin de olduğu anlaşılmaktadır. Âsım'ın yaşadığı coğrafyaya kayıtsız kalmayarak Bosna'nın sınırlarının belirlenmesi (kat'-ı hudûd) meselesini ele alması bu farklılıklardan en önemlisidir. Böylece kendi memdûhunu da övme fırsatı yakalayan şair hem içerik hem üslup olarak türe yeni bir boyut kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sulhiyye, Âsım, Bosna, Kat'-ı hudûd, Kaside.

* Bu makale, 27-29 Eylül 2018'de Üsküp'te gerçekleştirilen Uluslararası Türk Kültürü ve Dili Sempozyumu'nda sunulan "Bosna Vilayeti Hududnamesinin Âsım Divanı'na Yansıması: Kat'-ı Hudûd Kasidesi" başlıklı tebliğin genişletilip yeniden düzenlenmiş hâlidir. Sorduğum soruları nezaketle yanıtlayan Fatma Sel Turhan ve Abdurrahman Atçıl'a, ayrıca katkılarından dolayı makalenin hakemlerine teşekkür ederim.

** Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tekirdağ, ORCID: orcid.org/0000-0002-1754-6443, E-Posta: betulnizam@nku.edu.tr

OPEN ACCESS

© Copyright 2025 Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi

BOSNALI ASIM'S SULHIYYAS AND THE ISSUE OF *KAT'-I HUDÜD* (FRONTIER DELIMITATION) AS A DIFFERENT DIMENSION OF THE GENRE

ABSTRACT

With the signing of the Treaty of Karlowitz in 1699, sulhiyyas began to be written. In these poems, poets thanked their addressees for their role in the peace treaties signed after long years of wars and expressed their expectations from them. The two examples written in response to the Treaty of Karlowitz that have been ascertained so far, belong to Nabi (d. 1124/1712) and Bosnalı Sabit (d. 1124/1712). These sulhiyyas, written for Amcazade Hüseyin Paşa (d. 1114/1702), have attracted the attention of researchers with their distinctive style and imagery, and have enabled various inferences to be made about the genre. Certainly, it is inevitable that these inferences will be enriched as new texts are ascertained. This article focuses on Bosnalı Asım's (d. 1122/1710) three previously unexamined sulhiyyas on the Treaty of Karlowitz and examines them in comparison with Nabi and Sabit's qasidas. As a result, it is understood that the poet's sulhiyyas, written for addressees such as Rami Mehmed Paşa (d. 1119/1708) and Köseç Halil Paşa (d. 1127/1715), share similarities with other sulhiyyas, yet also display notable differences. The most important of these differences is that Asım was not indifferent to the place he lived and addressed the issue of Bosnian frontier delimitation. The poet, who thus had the opportunity to praise his own patron, brought a new dimension to the genre in terms of both content and style.

Keywords: Sulhiyya, Asım, Bosnia, *Kat'-ı hudüd* (frontier delimitation), Qasida.

EXTENDED ABSTRACT

Ottoman poets, who frequently addressed land and naval battles in their poems, also composed sulhiyyas to commemorate peace treaties concluded with adversaries. Thus, they regarded the transition from war to peace as an opportunity to present a qasida to the patron, to offer congratulations, and to express their requests. Sulhiyyas began to be written after the 17th century, specifically following the signing of the Treaty of Karlowitz in 1699, as a result of the Ottoman Empire's social, political, military, and cultural circumstances. The practice of writing sulhiyyas continued with the Treaties of Passarowitz (1718) and Istanbul (1724).

The Great Turkish Wars, lasting from 1683 to 1699, had a profound impact on the Ottoman state and society. These conflicts, which spanned

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

sixteen years and were fought on various fronts against the allied forces of Austria, Poland, Venice, and Russia, culminated in the signing of the Treaty of Karlowitz, in which the Ottomans acknowledged their territorial losses. With this treaty, for the first time, the enemies of the Ottoman Empire dictated the terms of peace, marking the beginning of a new era in the empire's relations with Europe. However, despite the military failure, it is noteworthy that the Ottoman delegates conducted themselves with neither submission nor helplessness during the peace negotiations; rather, they conducted themselves with grandeur and dignity. Therefore, while the Treaty of Karlowitz was signed as a result of the Ottoman Empire's military failure, it can still be regarded as a diplomatic success for the empire.

The Treaty of Karlowitz brought about a change and transformation not only in governance, culture and mentality, but also in literature. The sulhiyya genre, which deals with the post-war peace process and conveys the poets' gratitude to the addressee for their contributions during this period, is a product of this transformation. Indeed, sulhiyyas—which depict war, the beauty of peace, the different effects of both on people, the reactions to peace, and the activities carried out as a result—draw attention with their unique style and metaphors. In other words, this genre, carrying an anti-war discourse, has its own distinctive imagery. Accordingly, in sulhiyyas, which generally begin with gratitude for peace, war instruments such as banners, tents, and swords assume new symbolic roles of friendship and peace. Now, the lover has reunited with the beloved, and war has been replaced by joy.

The sulhiyyas written by Nabi (d. 1124/1712) and Bosnalı Sabit (d. 1124/1712) for Amcazade Hüseyin Paşa (d. 1114/1702), following the Treaty of Karlowitz have been examined in previous studies. However, the three sulhiyyas written by Bosnalı Asım for the same treaty have not been discussed until now. This study focuses on these three sulhiyyas of Bosnalı Asım, examining them in their social-political context and comparing them to the qasidas of Nabi and Sabit. In this way, the poet's contributions to the genre are revealed, and it is argued that his qasida on the issue of Bosnian frontier delimitation (*kat'-ı hudûd*) brought a new and unique dimension to the genre.

Asım, whose real name was Yusuf, lived in Sarajevo in the late 17th and early 18th centuries. Biographical sources provide limited information about his life; however, a study based on archival documents from Bosnia and Herzegovina has revealed that he was the son of Mustafa Çelebi and the son-in-law of Karabaş Şeyh Mahmud Efendi ibn Nuh. He served as the nazir in the waqf of Gazi İsa Bey (d. 881/1476 [?]) in Sarajevo. He worked for many years as a scribe at the Sarajevo court and also held the positions of naib and deputy of the mullah on several occasions. So, it is clear that he received a

good education. The fact that he mentions the expectation of *mulazemet* in his poems indicates his desire to advance in the *ilmiyye* hierarchy. According to biographical sources, he died in 1710 while serving as chief scribe at the Sarajevo court.

Asım, with his three *sulhiyyas* in his *divan*, is the poet who has written the most works in this genre, as far as can be ascertained to date. His residence in Bosnia, where the wars were particularly harsh, and his position as one of the poets most affected by the war likely played a role in this. In addition to contributing to the genre, *Asım*'s *sulhiyyas* are also valuable for reflecting on the situation of his homeland during the wars, the impact on him and his fellow countrymen, and the suffering they endured. On the other hand, *Asım* uses his *qasidas* in this genre as a means of reaching out to the patron and conveying his requests, just as he does with his *qasidas* in other genres. Given his likely close ties with Halil Paşa (d. 1127/1715), the Bosnian governor, it is natural that *Asım* would address an issue the Paşa had been dealing with for months or even years. Furthermore, there is also a possibility that *Asım* served as a scribe during the frontier delimitation process.

The first *sulhiyya* in *Asım*'s *divan* is a *qasida* with the *redif* "eyler", consisting of 66 couplets. In this *qasida*, the praise is directed towards Rami Mehmed Paşa (d. 1119/1708), who served as the head delegate during the peace negotiations and distinguished himself with his diplomacy, knowledge, insight, intelligence, calmness, patience and persuasion skills. Thus, the *qasida* differs from those of Nabi and Sabit in terms of the addressee. In the *sulhiyya*, Rami Paşa is praised for ensuring safety and peace, reviving the world, and for his wisdom, intelligence, knowledge, compassion and fairness. His contribution to the peace negotiations is interpreted as a service to the religion and the state. In the *sulhiyya*, the peace days are associated with *nawruz*, and as the warrior-like features of the beloved transform into peaceful behavior, the lover and the beloved are reunited. As a poet, *Asım* also tells the addressee about his own struggle. Here, *Asım*, as a poet whose poetry is not valued, identifies himself with his ravaged homeland, Bosnia, and uses his *sulhiyya* as a powerful means to convey his expectation of peace with the patron. This *qasida* differs from all other *sulhiyyas* in that it has a *redif*. In terms of themes such as gratitude for peace, describing the beauty of peace, the inclusion of *tegazzül*, and the reunion of the lover and the beloved, there are similarities with the *sulhiyyas* of other poets.

The second *sulhiyya* in the poet's *divan* consists of 74 couplets and differs from those of Nabi and Sabit in terms of the addressee of the praise and the issue it focuses on. In the *nesib* section, *Asım* describes the enjoyable aspect of peaceful days through the image of a *meclis* (gathering) in the sky.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

The main focus, however, is on the outstanding success of Köse or Köseç Halil Paşa in determining the borders of Bosnia after the signing of the Treaty of Karlowitz. According to this, the greatest disagreement during the negotiations for the Treaty of Karlowitz was over the determination of the newly reshaped borders after the war. Once agreement was reached on certain issues, efforts to define the borders began. For this purpose, a delegation was sent to the border area under the leadership of Kapıcıbaşı İbrahim Efendi. Because of his qualities, local knowledge, and familiarity with the region, Köseç Halil Paşa, the governor of Bosnia, was assigned to determine the border between Bosnia and Austria. It is understood that during his tenure, Halil Paşa put considerable effort into determining not only the Austrian border, but also the Venetian border. Halil Paşa displayed great resilience during these challenging works, which were initially planned to take two months, but lasted up to two years due to differences in interpretation and disagreements. With his persistent attitude and tactics, he succeeded in convincing the opposing side to accept the Ottoman positions. In this qasida, Asım focuses on the issue of frontier delimitation while praising Halil Paşa, whose diplomatic intelligence, problem-solving ability, and political skills made him a strong and successful bureaucrat. In this way, he adds a new dimension to the sulhiyya genre. In the qasida, Halil Paşa is depicted as a victorious commander against the enemy for his role in determining the borders of Bosnia. The war instruments, which had lost their functions in other sulhiyyas, regain their original function in this (and the following) sulhiyya. So, the success in determining the borders is perceived as a positive outcome of the war. For this reason, it is incorrect to view the sulhiyyas as merely the acceptance of lost territories, as suggested by researchers who have studied this genre so far. Sulhiyyas should also be seen as the celebration of regions, fortresses, and fortifications regained through diplomacy. In other words, they serve as a tribute to and a declaration of Ottoman diplomatic victory.

The third sulhiyya in Asım's divan consists of 89 couplets. Among the sulhiyyas that address the Treaty of Karlowitz, it is the most comprehensive in terms of content. With this sulhiyya, Asım praises the religious and political figures who played an active role in the peace process (Sultan Mustafa II, the Shaykh al-Islam who issued a fatwa for peace, Amcazade Hüseyin Paşa, Rami Mehmed Paşa, and Halil Paşa) and summarizes the events from beginning to end. The fact that the addressee is not explicitly named suggests the possibility that the sulhiyya was presented to more than one person. The qasida is original in that it does not begin with a description of the beauty of the present peace days, but with an allegorical garden description that implies the

superiority of peace over war. In this way, staying in the country peacefully rather than going to war is glorified. In this sulhiyya, Asım also refers to the frontier delimitation, and once again depicts Halil Paşa as a victorious commander against the enemy. Another distinctive feature of the qasida is its reference to the situation of Bosnia following the determination of its borders. According to this, state officials, especially Halil Paşa, had worked for many years to make Bosnia prosperous. Asım, unable to become a mulazım, contrasts his own struggles with Bosnia's newfound prosperity and expresses to the addressee his desire to become a mulazım. As he celebrates the transition from war to peace in his sulhiyyas, Asım hopes that his own personal struggle, both as a poet and a scholar, will also come to a positive conclusion.

Asım enriches the sulhiyya genre by addressing the issue of frontier delimitation imposed by the terms of the Treaty of Karlowitz, expanding the genre in terms of its addressees, content, and style. In doing so, he primarily gains the opportunity to praise his patron and express his requests. By referring to events he personally witnessed, he also contributes to the genre content-wise, adding a new and original dimension. Moreover, his portrayal of the Ottoman successes in the frontier delimitation process with a sense of victorious enthusiasm, and his depiction of the defeated enemy distinguish his sulhiyyas stylistically. Therefore, Asım's qasidas, unlike those of Nabi and Sabit, are characterized by a distinctly optimistic and hopeful outlook. Asım does not focus on the negative atmosphere of the war days or the difficulties of the past; instead, he alludes to them through specific words. The poet, who emphasizes the gains during the peace process, does not offer any open criticism of the state, especially when compared to Nabi.

In short, Asım's sulhiyyas, like those of Nabi and Sabit, are products of transformation; they stand out with different discourses, metaphors, and imagery. However, Asım has not only enriched the genre in various ways and added a new dimension to it, but he has also carried out a new transformation within the transformation— though only in a certain respect.

Giriş

Yazdıkları pek çok manzumeyle kara ve deniz savaşlarını konu edinen Osmanlı şairleri düşmanla yapılan barış antlaşmaları vesilesiyle sulhiyyeler de kaleme almışlardır. Böylece savaştan sulha geçilmesini hâmiye kaside sunma, onu tebrik etme ve isteklerini ona iletme yolu olarak değerlendirmişlerdir. Savaş konulu çeşitli türlerdeki manzumeler kadar

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ

örneği olmayan sulhiyyeler Osmanlı Devleti ve toplumunun içinde bulunduğu sosyal, siyasal, askerî ve kültürel şartlar sonucunda 17. yüzyıldan sonra -spesifik olarak da 1699'da Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasıyla- kaleme alınmaya başlanmıştır. Yine 1718 ve 1724 yıllarında yapılan Pasarofça ve İstanbul (İran) Antlaşmaları için yazılan sulhiyyeler bulunmaktadır.

Savaş sonrası barış sürecini ele alan ve bu süreçteki katkılarından dolayı şairin muhatabına teşekkürünü içeren sulhiyyelerde savaşla ilgili tasvirler, barışın güzellikleri, bu ikisinin insanlar üzerindeki farklı etkileri, barışa verilen tepkiler ve bu nedenle yapılan faaliyetlerden bahsedilir.¹ Türle ilgili şimdiye kadar sınırlı sayıda çalışma yapılmış, bunlarda Nâbî (ö. 1124/1712) ve Bosnalı Sâbit'in (ö. 1124/1712) birer, Seyyid Vehbî'nin (ö. 1149/1736) biri manzum biri manzum-mensur karışık iki sulhiyyesi üzerinde durulmuştur.² Ancak elbette Osmanlı edebiyatında kaleme alınan sulhiyyeler, üzerine çalışılan bu dört eserden ibaret değildir. Yapılacak taramalarla -belki farklı antlaşmaları da ele alan- daha pek çok sulhiyyeye ulaşmak ve türle ilgili çıkarımları genişletmek ve/veya derinleştirmek mümkündür. Bundan hareketle bu makalede sulhiyye türünde eser vermiş şairlerden Bosnalı Âsım'ın (ö. 1122/1710) Karlofça Antlaşması'ndan sonra kaleme aldığı üç sulhiyyesi ilk kez ele alınacak, bunlar sosyal-siyasal bağlamlarıyla ve aynı antlaşma üzerine yazılıp daha önce tespit edilen örnekleriyle mukayeseli olarak incelenecektir. Bu şekilde şairin türe katkıları ortaya konulup özellikle orijinalliği ile dikkat çeken Bosna'nın hudutlarının belirlenmesiyle ilgili kasidesinin türe yeni ve özgün bir boyut kazandırdığı iddia edilecektir.

¹ Türle ilgili tanımlamalar için bkz. Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara 1997, s. 136; Ali Fuat Bilkan, "İki Sulhiyye Işığında Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi", *Türkler*, Cilt 12, (ed.) Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 598; Yaşar Aydemir, "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig*, Sayı 22, Yaz 2002, s. 151.

² Bu çalışmalar için bkz. Ali Fuat Bilkan, "Nâbî'nin 'Sulhiyyesi' ve 'Yorgun Osmanlı'", *Dergâh*, Cilt 5, Sayı 50, Mart 1994, s. 9; Bilkan, "İki Sulhiyye Işığında Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi"; Mahmut Kaplan, "Bir Şairin Barışa Teşekkürü: Nâbî'nin Sulhiyye Kasidesi", *Köprü*, Sayı 82, Bahar 2003, s. 54-60; Bayram Rahimguliyev, *Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyyeler*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuran Tezcan, Ankara 2007; Murat Ali Karavelioğlu, "Urfalı Nâbî'nin Amcazade Hüseyin Paşa Medhinde Yazdığı Sulhiyye Kasidesi", *Cemal Aksu Armağanı*, (ed.) Müslüm Yılmaz ve Ayşe Aksu, İstanbul Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 691-704.

17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başında yaşayan Âsım'ın asıl adı Yusuf'tur. Muhtemelen Saraybosna'da dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkında biyografik kaynaklarda detaylı bilgi yoktur;³ ancak Bosna-Hersek'te arşiv belgelerine dayanılarak yapılan bir çalışmayla Mustafa Çelebi'nin oğlu, Karabaş Şeyh Mahmud Efendi ibn Nuh'un damadı olduğu ortaya konmuştur. Görevini kendisine devreden Karabaş Şeyh Mahmud'dan sonra Gazi İsa Bey'in (ö. 881/1476 [?]) Saraybosna'daki vakfında nâzır olarak hizmet etmiştir. Uzun yıllar Saraybosna mahkemesinde kâtip olarak çalışmıştır. Ayrıca birkaç kez nâiblik ve Saraybosna molla vekilliği yapmış; ancak bu esnada ahalî kendisiyle ilgili pek çok şikâyetle bulunmuştur.⁴ Dolayısıyla iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde mülâzımlık beklentisinde olduğunu söylemesi ilmiyede ilerlemek istediğinin göstergesidir. Biyografik kaynaklarda 1122/1710'da Saraybosna mahkemesinde başkâtiplik yaparken vefat ettiği belirtilirken Popara *Tarih-i Enverî* adlı Bosna tarihine referans vererek öldüğü tarih olan 1710'da Saraybosna Başçarşı (Hoca Durak) Camii'nde günlük 20 akçeyle dersler verdiğini söylemektedir.⁵ Araştırmacı ayrıca Âsım'ın 1697'de Saraybosna'da yaşanan büyük yangından sonra sık sık arazi satın aldığını ifade ederek oldukça zengin olduğu sonucuna varır.⁶

Şairin eldeki tek eseri mürettep *Dîvân*'ıdır. Burada yer alan kasidelerde Sultan II. Mustafa (salt. 1695-1703), Amcazâde Hüseyin Paşa (ö. 1114/1702), Râmî Mehmed Paşa (ö. 1119/1708), Bosna Valisi Halil Paşa (ö. 1127/1715), Bosnalı Sâbit gibi padişah, devlet adamı, bürokrat ve şairlerin övgüsü yapılır. Âsım, yaşadığı coğrafya ve zamanı şiirlerine yansıtmış, böylece kendisinin ve toplumunun tarihî, sosyal, kültürel, askerî olaylar karşısındaki hislerini, bunlara ve aktörlerine bakış açısını dile getirmiştir. Özellikle sulhiyyeleri Bosna'da savaşın ortasında yaşayan bir şairin kaleminden genelde Osmanlı toplumunun özelde Balkanlar'da yaşayan halkın savaş ve barış karşısındaki tutumunu göstermesi bakımından

³ Bu kaynaklarda yer aldığı şekliyle şairin hayatı için bkz. Musa Tozlu, *Âsım (öl. H. 1122/M. 1710) Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nihat Öztoprak, İstanbul 2013, s. 5-7; Orhan Kurtoğlu, "Âsım, Bosnalı Yusuf Efendi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 23 Kasım 2020, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asim-bosnali-yusuf-efendi>, (02.02.2024).

⁴ Haso Popara, "Nekoliko Novih Podataka o Službenicima Isa-Begova Vakufa u Sarajevu Krajem 17. i Početkom 18. Stoljeća", *Anali Gazi Husrev-Begove Biblioteke*, Sayı 22/36, 2015, s. 77-78.

⁵ Aynı yerde, s. 78.

⁶ Aynı yerde, s. 79. Buna karşın şair mülâzemet talebinde bulunduğu kasidelerden birinde mülâzımlık yapmadığı için "nükûd-şumâr" olmadığını (K17/77) ifade etmektedir.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ

önemlidir. Dolayısıyla onun barışı anlatan kasideleri sadece türe katkıları açısından değil Bosna halkının yaşadıkları karşısındaki tarihî kaynak ve belgelerde rastlanmayan duygu ve tepkilerini yansıtmaları bakımından da incelenmeye değerdir.

1. Karlofça Antlaşması ve Osmanlı Edebiyatına Etkileri

1683-1699 yılları arasında devam eden “Büyük Türk Savaşları” Osmanlı devleti ve toplumu üzerinde derin etkiler meydana getirmiştir. Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya’dan oluşan müttefik kuvvetlere karşı farklı cephelerde on altı yıl boyunca devam eden bu mücadeleler Osmanlı’nın kayıpları kabullendiği Karlofça Antlaşması’nı imzalamasıyla son bulur. Sınırlarla ilgili uzun ve zorlu tartışmaların yaşandığı görüşmeler sonunda Osmanlı Devleti Tımişvar (Banat) dışında kalan bütün Macaristan topraklarını Avusturya’ya bırakmak zorunda kalır.⁷ Bu antlaşmayla ilk kez düşmanları bir barış antlaşmasını dikte ettirmiş, böylece Osmanlı’nın Avrupa ile olan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır.⁸

Buna karşın yerli ve yabancı kaynaklarda ilk kez müzakere ile bir barış antlaşması imzalayan, bir başka deyişle masabaşı diplomasisi ile tanışan -ki daha önce barış koşullarını Osmanlılar belirlemekteydi-⁹ Osmanlı heyetinin barış masasındaki başarısından bahsedilir. Öncelikle Osmanlı delegeleri savaştaki yenilgiye rağmen Sultan II. Mustafa’nın barışın ancak imparatorluğun onur ve haysiyetine tamamen uygun koşullar altında sağlanabileceği yönündeki emrine uygun olarak görüşmelerde itaatkâr ve âciz davranmamış, gösteriş ve vakarla hareket etmişlerdir. Bununla birlikte diplomatik metot ve stratejilerle çıkarlarından ödün vermeyen temsilciler (delegeler) Avrupa hakkındaki geniş bilgi birikimlerini, makul şekilde uzlaşmak için sahip oldukları kapasiteyi ve sofistike diplomatik taktikler uygulama yeteneklerini göstermişlerdir.¹⁰ Abdülkadir Özcan bu durumu “Bu

⁷ Antlaşma süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Karlofça/Karlofça Antlaşması”, *DİA*, TDV, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 504-507; İsmet Parmaksızoglu, “Karlofça”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, MEB, Cilt 6, İstanbul 1977, s. 346-350; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, 1. Kısım, TTK, Ankara 1983, s. 585-595; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 482-485.

⁸ Kemal Beydilli, “Avusturya/Tarih”, *DİA*, TDV, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 174-175.

⁹ Kemal Çiçek, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, *Türkler*, Cilt 9, (ed.) Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 759.

¹⁰ Rıfâ’at Ali Abou-El-Haj, “Ottoman Diplomacy at Karlowitz”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 87, No. 4, Oct. - Dec. 1967, s. 499, 502. Karlofça Antlaşması’nda aktif

antlaşmayla Osmanlı Devleti, önemli ölçüde toprak kayıplarına uğramakla birlikte kaybedilen yerleri yeniden geri alabilme stratejisini başarıyla uygulayarak barış görüşmelerini sonuçlandırmıştır.” şeklinde özetler.¹¹ Molnár ise “ Antlaşma (...) diplomatik açıdan Osmanlı İmparatorluğu için belki tam anlamıyla bir yenilgi değildi, Osmanlılar zor bir savaştan, topraklarını olmasa da gururlarını koruyarak çıkabilmişlerdi.” şeklindeki yorumu aktarır.¹² Dolayısıyla Osmanlı’nın askerî başarısızlığının neticesinde imzalanan Karlofça Antlaşması’nın Osmanlı’nın diplomatik başarısıyla sonuçlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Tüm bunlardan yola çıkarak tarih araştırmacıları Karlofça Antlaşması’nın devlet yönetimi, kültür ve zihniyette bir dönüşüm meydana getirdiğini söylerler.¹³ Sulhiye türü üzerine çalışan Rahimguliyev ise Bilkan’ın görüşlerini temel alıp geliştirerek Karlofça Antlaşması’nın edebiyatta da bir değişim ve dönüşümüne neden olduğunu, sulhiye türünün de bu dönüşümün bir ürünü olduğunu ifade eder. Zira geri dönüşü olmayan toprak kaybının kabullenilmesinin ve uzun süren savaşlardan usanan halkın ferahlamasının ifadesi olan sulhiyeler farklı üslubu ve benzetmeleriyle dikkat çekerler. Bir başka deyişle savaş karşıtı söylem içeren bu türün kendine özgü bir imaj dünyası vardır. Buna göre genellikle barışa hamd ve şükürle başlayan sulhiyelerde sancak, çadır, kılıç, tuğ gibi savaş aletleri yeni işlevler kazanarak dostluğun ve barışın simgesi hâline gelmiştir. Araştırmacı incelediği sulhiyelerden birindeki sevgiliyle barışı anlatan tegazzülün de bu anlamda işlevsel olduğunu söyler. Artık sevgiliyle âşık kavuşmuş, savaşın yerini eğlence almıştır. Sulhiyelerdeki eğlence ve yemek sahneleri savaşın verdiği yorgunluğun bu şekilde atılmak istenmesidir. Muhatabın medhiye kısmında aşırı övülmesi ise Osmanlı’nın İslâm dünyasındaki otoritesinin sarsılmasından çekinilmesindendir.¹⁴

olarak rol alan Venedikli diplomat Ruzzini (ö. 1735) Osmanlı diplomasisinin oldukça beceri ve kurnazlık gerektiren müzakere yöntemini “Türk entrikası/hilesi” olarak nitelendirir. Bkz. F. Mónica Molnár, “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diploması ve Tören”, *Türkler*, Cilt 9, (ed.) Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 787. Ayrıca bkz. F. Mónica Molnár, *Olasz hadi írók és generálisok Bécs és Isztambul között: L. F. Marsigli és kortársai*, Reciti, Budapest 2016, s. 94-95.

¹¹ Özcan, *a.g.m.*, s. 507.

¹² Molnár, *a.g.m.*, s. 789.

¹³ Bu değişim ve dönüşümle ilgili bilgi için bkz. Çiçek, *a.g.m.*, s. 759-761; Halil İnalıcık, “Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşimi”, *Osmanlı Uygarlığı*, Cilt 2, (haz.) Halil İnalıcık ve Günsel Renda, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, s. 1049, 1050, 1086.

¹⁴ Rahimguliyev, *a.g.t.*, s. 4-5, 14-69.

2. Karlofça Antlaşması ve Kat'-ı Hudûdun Âsım'ın Divanına Yansımaları

Öncelikle elbette Âsım her şair gibi Karlofça Antlaşması'nı memdûha ulaşmanın ve ona kaside sunmanın bir vesilesi olarak görmüştür. Dolayısıyla onun sulhiyyeleri Nâbî¹⁵ ve Sâbit'in¹⁶ kasideleri gibi hâminin övgüsünü içerir. Buna karşılık bu sulhiyyelerde şiirini peri yüzlü genç bir sevgili, kumaş veya inci şeklinde niteleyen Âsım sühan erbabına iltifat edilmemesinden ve nazmının rağbet görmemesinden yakınır. Şairin özellikle mülâzemet talebinde bulunduğu ve şeyhülislama mülâzım olamadığı için hayıflandığı görülür. Bu anlamda söz konusu sulhiyyelerin kaside telif geleneğine uygun şekilde kaleme alındığı söylenmelidir. Makalenin bundan sonraki kısmında kasideler tek tek ele alınarak antlaşmanın *Âsım Dîvânı*'na yansımaları incelenecektir.

“Bu sulha bâ'is” Râmî Mehmed Paşa için yazılan sulhiyye: *Âsım Dîvânı*'ndaki ilk sulhiyye 66 beyitten oluşan “eyler” redifli¹⁷ kasidedir (K7). Divan üzerine yapılan çalışmalarda medhiye¹⁸ ve Râmî Mehmed Paşa vasfında/övgüsünde şiir¹⁹ olarak nitelenen, dolayısıyla sulhiyye olduğu fark edilmeyen bu başlıksız kaside²⁰, övgü barış söylemi etrafında geliştiğinden bir sulhiyye örneğidir.²¹ Burada şair muhatabını ağırlıklı olarak sulh günlerindeki payı üzerinden övmektedir. Zira o esnada reîsülküttâb olan Râmî Mehmed Efendi (Paşa), barış görüşmelerinde ‘ruhsat-ı kâmile’ yani tam otorite ve yetki ile başmurahtas (başdelege) olarak bulunmuştur. Daha önce de değinildiği gibi müzakereler sırasında Osmanlı heyeti diplomatik metot ve

¹⁵ Nâbî'nin sulhiyyesi (K13) için bkz. Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Dîvânı*, Cilt 1, MEB, İstanbul 1997, s. 85-96.

¹⁶ Sâbit'in sulhiyyesi için bkz. Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991, s. 284-291.

¹⁷ Sâbit'in 90, Nâbî'nin 121 beyitten oluşan sulhiyyelerinde redif yoktur.

¹⁸ Bosnalı Âsım, *Bosnalı Âsım Dîvânı*, (haz.) Orhan Kurtoğlu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018, s. 8.

¹⁹ Tozlu, *a.g.t.*, s. 66, 87, 97, 101.

²⁰ Türü ayırt edilemediğinden olsa gerek manzumeyi Tozlu “Kaside berây-ı Râmî Mehmed Paşa”, Kurtoğlu “Râmî Paşa için Kaside” şeklinde isimlendirmiştir.

²¹ Her iki çalışmada da şairin sulhiyye türünde tek manzumesi (K17) olduğu belirtilmiştir. Yine Âsım'ın kasidelerine kısaca değinen Mašić bunların türleriyle ilgili bilgi vermez (Bkz. Madžida Mašić, “Sarajevski Pjesnik Jusuf Asim i Njegov Divan”, *PISMO - Journal for Linguistics and Literary Studies*, Sayı 19, 2021, s. 149-155). Ben *Âsım Dîvânı*'nda üç sulhiyye bulunduğunu ilk kez şu çalışmamda tespit etmişim: Betül Sinan Nizam, “Divan Şairi Neye Hamd Eder Niye Şükreder? Bir Anlatım Biçimi Olarak Hamd”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 39, Güz 2018, s. 193.

stratejiler sayesinde Osmanlı'nın çıkarlarını ve gururunu korumayı bilmiştir. Özellikle Râmî Mehmed; diplomatlığı, bilgisi, kavrayış ve zekâsı ile düşman vekillerini bile şaşırtmış, zorlu ve uzun müzakerelerde bu nitelikleri ile başarıyı yakalamıştır.²² Araştırmacılar Edirne protokolüne rağmen antlaşmanın Osmanlı'nın çıkarlarına uygun olabilmesi için kimi kalelerin yıktırılması ya da bazı yerlerin boşaltılması gibi konularda çok çaba harcadığını, oturumların başından itibaren bütün konuları en ince detaylarıyla inceleyerek soğukkanlılığı, sabrı, kavrayış ve ikna yeteneği ile karşı tarafı cevap veremez duruma getirdiğini belirtirler.²³ Hatta onun bu başarısı daha sonraki yıllarda reîsülküttâbların antlaşma müzakerelerinde murahhas olarak atanmasına vesile olmuştur.²⁴ Kaynaklar Râmî Efendi'nin başarısı nedeniyle Sultan II. Mustafa'nın da ilgisine nâil olduğunu ve ondan vezirlik teklifi aldığını söylemektedir.²⁵ Kasidede her ne kadar "Hazret-i Râmî Efendi" (b. 36) olarak anılsa da Âsaf, Nizâmülmülk (ö. 485/1092) gibi ünlü vezirlerle özdeşleştirilen/kıyaslanan (bkz. b. 17, 33, 35) muhatap için "vezîr-i 'âtuftet-perver vekîl-i ma'delet-güster" (b. 19) denilmektedir. Dolayısıyla şiirin Râmî Mehmed'in vezirlik payesini aldıktan sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Başta Sultan'ın teklifini reddeden Râmî Şaban 1114/Aralık 1702'de kubbe veziri, Ramazan 1114/Ocak-Şubat 1703'te ise sadrazam olmuştur.²⁶ Kendisinden sadrazam olarak bahsedilmemesi sulhiyyenin söz konusu bir iki ay içinde yazıldığını düşündürür.²⁷

Nâbî ve Sâbit'in kasidelerinden muhatabının (övuken kişinin) farklı olması ve barışa şükredilerek başlamaması bakımından ayrılan sulhiyyede

²² Recep Ahışalı, "Râmî Mehmed Paşa", *DİA*, TDV, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 450. Râmî Mehmed'in sulh masasındaki başarısı Avusturya heyetinde bulunan Luigi Marsigli (ö. 1730) tarafından da dile getirilmiştir [Mehmet İpşirli, "Sulh/Osmanlılar'da", *DİA*, TDV, Cilt 37, İstanbul 2009, s. 491]. Mehmed Paşa ile ilgili ayrıca bkz. Bekir Sıtkı Baykal, "Râmî Mehmed Paşa", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, MEB, Cilt 9, İstanbul 1964, s. 623-624.

²³ Özcan, *a.g.m.*, s. 507; Parmaksızoğlu, *a.g.m.*, s. 350.

²⁴ Recep Ahışalı, "Reîsülküttâb", *DİA*, TDV, Cilt 34, İstanbul 2007, s. 549.

²⁵ Ahışalı, "Râmî Mehmed Paşa", s. 450.

²⁶ Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt 4, (haz.) Nuri Akbayar, (eski yazıdan aktaran) Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1348; Ahışalı, "Râmî Mehmed Paşa", s. 450.

²⁷ Divanda "Oldı şevketlü şehensâha vezîr-i a'zam" (K15/20) şeklindeki mısraından Râmî Mehmed Paşa'nın sadrazam olması üzerine yazıldığı anlaşılan bir kaside de bulunmaktadır. 1703'te kaleme alınan (zira Paşa aynı yılın ağustos ayında sadareten feragat etmiştir) bu ikinci kasidenin övgünün niteliği ve üslup bakımından daha şaşıllı olduğu belirtilmelidir. Âsım yine burada "İn'ikâd-ı girih-i rişte-i sulhından anuñ" (b. 30) diyerek Râmî Mehmed Paşa'nın sulhtaki rolüne gönderme yapar.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

hamd 16. beyitte yer alır. Şair sabah ile özdeşleştirdiği barışın fitne karanlığını saklanmaya mecbur bırakması ve dünyayı aydınlatması sebebiyle hamd eder:

*Bi-hamdi 'llâh münevver oldı subh-ı sulh ile 'âlem
Zalâm-ı fitne hep peygûlelerde ihtifâ eyler (K7/16)²⁸*

Bundan önceki ilk 15 beyitte ise “zihî devr, hoşâ eyyâm, bu ol/ne devr/eyyâm/hengâm/dem/evkât” gibi söz gruplarıyla içinde bulunulan zamanın güzelliği; rahatlığı; neşe, zevk ve huzur vericiliği anlatılır. Nevruz ile özdeşleştirilen bu günlerde, inleyen kuşlar güzel sesli bülbüllere, bülbülün figanı saba faslına dönüşür. Bu dönüşüm aslında barış öncesi dönemin yaşattıklarını da ima eder. Zaten 5. beyitte bülbülün figanı, güle geçmiş zamanları anlatması olarak yorumlanmıştır. Geçmişten kasıt savaş günleri olmalıdır. Bu şimdinin/sulhun güzelliklerinin yanında örtük bir şekilde de olsa geçmişin/savaşın yaşattığı acı tecrübenin beyitlere yansımalarıdır. Âsım'ın bunu Nâbî ve Sâbit kadar belirgin ve açık şekilde yapmadığının altı çizilmelidir. Şair sadece birkaç beyitte bu döneme imada bulunur. Nâbî ve Sâbit ise savaş günlerindeki sıkıntı, çaresizlik ve umutsuzluğu mecaz, teşbih ve tezatlar vasıtasıyla daha genişçe ele alırlar.²⁹ Bu anlamda Âsım'ın geçmişten ziyade şimdiye odaklanan kasidesinde daha neşeli ve ümitvâr bir havanın hâkim olduğu söylenebilir.

Kasidede 6. beyitten itibaren sevgili ile karşılaşılır. Nâbî ve özellikle Sâbit'in sulhiyyelerindeki gibi, dolayısıyla hiç de şaşırtıcı olmayan şekilde, sevgili ve güzellik unsurları da bir dönüşüm geçirmiştir. Âsım'ın anlatımıyla onun gamzesi artık kanlı değildir, lütuflar saçar, âşıkla merhabalaşır. Dolayısıyla aşk derdi ortadan kalkmıştır. Âşıkların ahları da yakıcı değil, sevgilinin saçını havalandıracak kadar serindir. Meclislerde âşık, sevgili, hatta meyhaneleri denetlemekle görevli şahneler (zabıta memuru) bir arada bulunur. Sevgili bakışlarıyla âşığa kan bahasını ödemeye hazırdır. Rahimguliyev sulhiyyelerde barışın yalnızca düşmanla değil savaş nedeniyle ihmal edilen sevgili ile de olduğunu, âşıkla maşukun buluşup kavuştuğunu, bunun şiirde bir yenilik, dönüşüm olduğunu belirtmiştir.³⁰ Araştırmacı ayrıca

²⁸ Mısra ve beyitler Tozlu'nun çalışmasından hemze ('), ayn (') ve nazal n (ñ) dışındaki transkripsiyon işaretleri kaldırılarak ve gerekli durumlarda imlada değişiklikler yapılarak alınmıştır. Nazım şeklini belirten harften sonra gelen ilk sayı manzume, ikinci sayı beyit numarasını göstermektedir.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Rahimguliyev, *a.g.t.*, s. 61-66. Rahimguliyev Nâbî'nin ümitsizliğinin bir anlamda devletin dolaylı olarak eleştirisi olduğunu söyler (s. 65).

³⁰ Aynı yerde, s. 57, 59.

sulhiyyelerde savaş aletlerinin kullanımı ve sunulma şeklinin farklılaştığını; bunların fonksiyonlarını kaybettiklerini ya da artık eğlence ve yemek için kullanıldıklarını söyler. Bir başka deyişle her biri aslını yitirip yeni bir form kazanmıştır. Örneğin Nâbî'nin kasidesinde sancak, tuğ, kılıç dinlenmeye çekilmiş, mızrak yerini neye bırakmıştır. Sâbit'ininde ise bombalar kandil süsüne, toplar su borusuna, kösler kazana, mızrak kebab şişine, miğfer kadehe dönüşmüştür.³¹ Âsım'ın sulhiyyesinde bununla ilgili belirgin bir söylem dikkat çekmese de sevgiliyle ilgili bu anlatım (savaşçı güzellik unsurlarının barışçıl davranması) bu dönüşümün bir sonucu olsa gerektir. Dolayısıyla şairin sulhiyyesinin diğer iki şairinkiler gibi yenilikçi bir söylem (sevgiliyle kavuşma ve sevgilinin savaş aletleriyle özdeşleştirilen güzellik unsurlarının fonksiyonunun dönüşümü) barındırdığı iddia edilebilir. Bu öyle bir sükûn zamanıdır ki dereler bile çağıldamak yerine sakince akar, rüzgâr hafif hafif eser. Dolayısıyla sulhla beraber doğanın, sevgilinin, âşığın tabiatı değişmiş, dünyaya sakinlik ve sükûnet hâkim olmuştur. Âsım hamdin yer aldığı beyitten hemen önce bu durumu şöyle özetler:

*Bu demler hâsılı eyyâm-ı sulh u râhata beîzer
Ki ne dilden şikâyet var ne hod dilber cefâ eyler (K7/15)*

Kısaca sulhiyyenin Karlofça Antlaşması'nın ülkede oluşturduğu olumlu etkileri anlatarak başladığı söylenebilir. Şair muhtemelen medhiyenin etkisini artırmak için, Râmî Paşa aracılığıyla yapılan sulhun getirdiği güzellikleri överek/zamanın övgüsünü yaparak sulhiyyesine başlamayı tercih etmiştir. 17. beyitle beraber barışın sebebi olarak görülen (bu sulha bâ'is) Râmî Mehmed Paşa'nın övgüsüne geçilir. Paşa lütfu, keremi, yaradılışı, bezmi ve hüsnünün yanı sıra barışı sağlamaya yönelik başarısına uygun özellikleriyle (emniyet ve huzur sağlaması, dünyayı ihya etmesi, akli, zekâsı, hikmeti, ilim irfanı, merhamet ve insafı) övülür. Din ve devlete hizmet olarak yorumlanan “akd/in'ikâd-i sulh” yapması birkaç beyitte özellikle vurgulanmıştır. Onun zamanı o kadar emniyetlidir ki kan dökücülüğüyle bilinen kişi ya da şeyler (Behrâm, gamze) bile savaşı terk etmiştir. Artık kimse fğan etmiyor ve ağlamıyordur. Onun devri Nizâmülmülk'ün devrine tercih edilecek kadar mükemmeldir:

*Cihânı itdi ihyâ in 'ikâd-ı sulh ile el-hak
Zamânında ne bir kimse figân ne hod bükâ eyler*

³¹ Aynı yerde, s. 50-56.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

*Eğer devr-i Nizâmü 'l-mülk'e gerdûn 'ahdin ol sadruñ
Hezerân vech-ile tercîh itmezse hatâ eyler (K7/21, 33)*

Bunlardan yola çıkılarak medhiyeden önceki beyitlerin Râmî Mehmed'in bu özelliklerinin bir yansıması olarak kasidede yer aldığı söylenebilir. Bir başka deyişle şair nesîbde övgüye hazırlık yapmıştır. Âsım tarihî gerçekliğe uygun olarak -barış görüşmelerindeki başarısından dolayı- Sultan'ın ona rağbet etmesine şaşılmanması gerektiğini söyler. Kasidede ayrıca aynı nedenden dolayı halkın Paşa'ya teveccühü de dile getirilir:

*Muhassal Hazret-i Râmî Efendi 'akd-i sulh itdi
Dem-â-dem halk aña îsâr-ı gül-berg-i senâ eyler (K7/36)*

Bosnalı Âsım bunlara ek olarak “nükte-perdâzân-ı ‘âlem” olarak nitelendirdiği ve bir divançe sahibi olan Paşa'nın³² şairliğini de uzun uzun övmüştür. Yine Râmî Paşa'nın şairliğinin etkisiyle olsa gerek kasidede 5 beyitlik bir gazele (tegazzül) yer verir.³³ Aslında bu, onun manzumesinin Sâbit'in sulhiyyesiyle benzeşen bir diğer özelliğidir. Farklılıklar olmakla beraber her iki gazelde de söylem yaralı veya esir hâldeki âşığın (ve gönlünün), sevgilinin “Freng” ve “kâfir” olarak nitelendirilen zülf, kâkül, gamze, ben gibi siyah güzellik unsurlarıyla savaşı ve barışı etrafında gelişir. Tabîî olarak bu unsurlarla özdeşleştirilen tığ (kılıç) ve hançer gibi savaş aletleri gazellerin kelime kadrosunda yer alır. Dolayısıyla Âsım'ın sulhiyyesindeki bu tegazzülün kasidenin içeriğini/türünü pekiştiren kelime kadrosu, hayal ve imajlarla kaleme alındığı ve savaş-barış ikilemi ile memdûhun övgüsü etrafında gelişen söylemi destekleme işlevine sahip olduğu söylenebilir.³⁴

³² Bu divançe yayımlanmıştır: Râmî Paşa, *Divançe*, (haz.) Ali Fuat Bilkan, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998.

³³ Şairin diğer bazı kasidelerinde de tegazzüle yer verdiği belirtilmelidir. Aşağıda bahsedilecek ikinci sulhiyyenin (K12) yanı sıra K8, K9, K11, K15, K16 da gazel içermektedir.

³⁴ Andrews ve Kalpaklı kasidelerin de gazel ve mesneviler gibi aşk şiiri olarak okunabileceğini belirtip tegazzül bölümlerinin bu ilişkinin bir göstergesi olduğunu ifade etmişlerdir. Bir başka deyişle bu bölüm vasıtasıyla kasidede övülen kişi maşuk olarak imlenir. Bkz. Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı, “Kasidenin Ekonomisi: Vuslat, İntisab, Pazarlık”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII-Kasîdeye Medhiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler*, (haz.) Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve Ali Emre Özyıldırım, Klasik, İstanbul 2013, s. 34, 42. Burada da Âsım'ın gazelinin bir diğer işlevinin bu olduğu iddia edilebilir. Yani şair memdûhu/maşuku ile olan ilişkisine bir gönderme yapmaktadır. Aşağıdaki fahriye bölümüyle ilgili yorumlar bu düşünceyi desteklemektedir. Kasidelerde aşk ve âşıklık hâllerini detaylı şekilde ele alan bir makale için bkz. Betül Sinan Nizam, “Displaying Competence through Love: A Typology of Lovers in *Kasîdes* with the *Redîf 'İşk'*”, *Challenging*

Son olarak fahriye bölümü üzerinde durulmalıdır. Nazmına rağbet edilmediğini, şiirinin hak ettiği ilgiyi görmediğini, dolayısıyla kıymetinin bilinmediğini söyleyen Âsım 59. beyitte “Diyârum bir yakılmış memlekettür mülk-i dilâsâ” diyerek bir yandan bu nedenle gönlünün kırıklığını ifade ederken diğer yandan Bosna’nın bu savaşta içinde bulunduğu duruma gönderme yapmaktadır. Bu, şairin ve memleketinin savaş yıllarında yaşadıklarını ima etmesi açısından önemlidir. Zira on altı yıl süren savaşlar esnasında Bosna vilayeti pek çok saldırıya uğramış, bu saldırılarda kasaba ve şehirler yakılıp yıkılmış, pek çok kale işgal edilmiş, halk perişan olmuştur. Burada özellikle 1697’de Prens Eugene (ö. 1736) komutasındaki Avusturya birliklerinin Saraybosna’yı yağmalayıp ateşe verdiği, bu şekilde tarihinin en büyük felaketlerinden birini yaşayan şehrin neredeyse tamamen yandığı hatırlatılmalıdır.³⁵ Dolayısıyla Bosna bu yıllarda Osmanlı coğrafyasında savaşın maddî ve manevî etkilerinin en çok hissedildiği yerlerden biridir. Bu durumun Bosna kültür mirasında ve toplum hafızasında derin yaralar bırakması elbette kaçınılmazdır. İşte Âsım da rağbet görmeyen şiirini anlatırken kendisini/gönlünü memleketiyle özdeşleştirir ve hem bir şair olarak kendinin hem de hemşehrilerinin yaşadığı acıyı muhataba iletir. Şairin hayal kırıklığı o raddededir ki Sâbit şiirine iltifat etmese divanını yakacağını söyler.³⁶ Bu şekilde sanat ve hâmilik ilişkileri açısından bir anlamda savaş içinde olduğunu, bu durumun gönlünde/ruhunda tahribat meydana getirdiğini anlatmaya çalışır. Bir başka deyişle Âsım devletin düşmanla savaşını barışla sonuçlandırmasını anlattığı sulhiyyesinde, bir şair olarak kendi savaşının da altını çizerek hâmiyle barış beklentisini vurgular. Sonrasında feleğin ehl-i irfânın kaybettiklerini bir gün mutlaka telafi ettiğini, zamanenin ehl-i maârifle “akd-i sulh” edip sühan erbabına yaraşır lütuflar bahşettiğini söylemesi de

Conventions: Love, Lovers, and Beloveds in Early Modern Ottoman Poetry, (ed.) Christiane Czygan and Hatice Aynur, De Gruyter, Berlin 2025, s. 103-119.

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aşkın Koyuncu, “Osmanlı Dönemi’nde Saraybosna Yangınları (1697-1878)”, *Cihannüma - Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6/2, Aralık 2020, s. 55-56; Yaşar Korkmaz, *Viyana Kuşatması’ndan Sonraki Harp Yıllarında Bosna Eyaleti’nde Asayiş ve Düzen (1683-1699)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Hakan Karagöz, Isparta 2018; Eyüp Kul, “Bosna Eyaleti’nde Askerî ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)”, *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 28/2, 2018, s. 113-115; Halil İnalçık, “Saray Bosna Şer’iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna”, *Tarih Vesikaları*, Cilt 2, Sayı 9, İlkteşrin 1942, s. 178-187; Halil İnalçık, “Saray Bosna Şer’iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna”, *Tarih Vesikaları*, Cilt 2, Sayı 11, Şubat 1943, s. 372-384; Danişmend, *a.g.e.*, s. 482.

³⁶ Âsım, kendisi için bir kaside de kaleme aldığı Bosnalı Sâbit’ten edebî anlamda etkilenmiş, şiirlerine nazireler yazmıştır (bkz. Tozlu, *a.g.t.*, s. 24-26). Dolayısıyla onu sanatsal hâmi olarak gördüğü anlaşıyor.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ

bu beklentisiyle ilgilidir. Âsım sulhiyyesindeki genel söyleme uygun olarak kendisiyle ilgili güzel, rahat ve dingin günlerin geleceğini ummaktadır. Şair sulh ortamını sağladığı gerekçesiyle Paşa'yı överken kendi mücadelesini de hatırlatmak istemiş, kasidesini lütuf talebi için bir vesile olarak kullanmıştır. Zira Râmî Mehmed ülkeye barışı, huzuru, rahatı getirdiği gibi şairi de güvende hissettirmeli, gönlünü huzurlu kılmalıdır. Manzume Paşa'nın gönüllere rahatlık verme özelliğiyle biter. Bu şekilde “yakılmış” gönlün yeniden mamur edilmesi istenir.

Kısaca kaside boyunca farklı bölümlerde Râmî Mehmed Paşa'nın vesilesiyle Osmanlı'nın düşmanla yaptığı sulhan, sevgili (ve güzellik unsurları) ile âşık arasındaki sulhan ve şairin memdûhla sulhundan bahsedildiği söylenebilir. Zaten Âsım “akd/in'ikâd-i sulh” ibarelerini her üç bölümde (dolayısıyla bağlamda) kullanmıştır (bkz. b. 21 ve 36, 52, 64). Böylece kendini/gönlünü memleketi Bosna ile özdeşleştiren şairin hâlini ve taleplerini dile getirirken sosyal, siyasal, askerî bir durumu ele aldığı; şiirinin türü, kelime kadrosu ve bağlamını kendini ifade etmede araç olarak kullandığı görülür.

“Kat'-ı hudûda hüsn-i hitâm veren” Halil Paşa için yazılan sulhiyye: Şairin divanındaki ikinci sulhiyye “Der-Sitâyîş-i Hazret-i Halil Paşa Vâlî-i Bosna ve der-Vasf-ı Kat'-ı Hudûd-ı Memleket-i Mezbûr”³⁷ başlığını taşır ve 74 beyitten oluşur (K12). Nâbî ve Sâbit'in sulhiyyeleriyle “-âm” kafiyesiyle söylenmesi bakımından benzeşen kaside övgünün muhatabı ve odaklandığı mesele açısından onlardan farklılaşır. Divan üzerine çalışan araştırmacılar tarafından yine medhiye³⁸ ve Halil Paşa vafında kaside³⁹ olarak nitelendirilen bu manzume de bir sulhiyye olarak değerlendirilmelidir. Zira Âsım burada Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Bosna sınırının tayininde Köse veya Köseç Halil Paşa'nın gösterdiği üstün başarıyı konu almış, bu şekilde sulhiyye türüne yeni bir boyut kazandırmıştır. Buna göre Karlofça Antlaşması için yapılan müzakerelerde en fazla anlaşmazlık savaş sonunda yeniden şekillenen sınırların belirlenmesinde yaşanır. Avusturyalılar ile Bossut'un Sava'ya döküldüğü noktadan Brod Kalesi'ne kadar uzanan Sava nehri hattının Bosna sınırı kabul edilmesine dair anlaşma sağlanmasına rağmen Brod, Dobay, Yesanofça, Dubica, Kostayniça, Novi,

³⁷ Tozlu başlığın sonunu “Memleketdür”, Kurtoğlu ise “Memleket-i Dâver” şeklinde okumuştur. Arkeoloji Müzesi Ktp. T. 271'de kayıtlı nüshadan (vr. 20a) düzeltili.

³⁸ Kurtoğlu, *a.g.e.*, s. 8.

³⁹ Tozlu, *a.g.t.*, s. 113, 117, 135.

Krupa ve Bihke kalelerini boşaltmak istememeleri tartışmalara yol açar.⁴⁰ Ancak sonunda Kostayniça dışında diğer tüm kaleleri boşaltmayı kabul ederler.⁴¹ Bundan sonra yürürlüğe giren antlaşma ile sınırların yerinde tespitine başlanır. Bunun için Kapıcıbaşı İbrahim Efendi başkanlığında bir heyet sınır bölgesine gönderilir. Bosna'nın Venedik sınırının tespitinde Osman Ağa, Avusturya sınırının tespitindeyse niteliklerinden, mahallî bilgi ve tecrübesinden yani bölgeyi iyi tanımasından dolayı Bosna Valisi Köseç Halil Paşa görevlendirilir.⁴² 1698-Aralık 1702 yılları arasında Bosna valiliği yapan bu zatın⁴³ Bosna'nın yalnızca Avusturya değil Venedik sınırının belirlenmesinde de oldukça yoğun gayretler gösterdiği, aktif siyaset yürüttüğü anlaşılmaktadır. Halil Paşa iki ayda tamamlanması planlanan ancak yorum farkları ve anlaşmazlıklardan dolayı iki yıl kadar devam eden (1699-1701) bu zorlu çalışmalarda son derece dirayetli davranmış ve ısrarlı tavırlarıyla, uyguladığı taktiklerle Osmanlı tezlerini karşı tarafa kabul ettirmeyi başarmıştır.⁴⁴ Bazı araştırmacılar, Bosna sınırının tayininde önemli katkıları olduğu anlaşılan⁴⁵ Kapıcıbaşı İbrahim Efendi'nin belirleyici figür olup tartışmalı konularda yerel yöneticilere (Bosna, Belgrad ve Timişvar Paşaları) danıştığını söylese⁴⁶ de Güner Doğan İbrahim Efendi'nin Halil Paşa'ya bağlı olup ona yardım ettiğini, Paşa'nın bu görevde tek yetkili olarak görüldüğünü ve muhaddidlerin sıkıntıya düştükleri durumlarda yaptığı kritik müdahalelerle aslî rol oynadığını belirtir. Ona göre Halil Paşa muhaddidler arasında son karar verme merciidir ve bu anlamda kat'-ı hudûd meselesinde en aktif ve etkin kişidir.⁴⁷ Bu nedenle Venedikli muhaddid Grimani veya Bosna kadısı İbrahim gibi tarihî kişiler ve/veya günümüz araştırmacıları tarafından "sınır

⁴⁰ Slavonya olarak adlandırılan ve bugün Doğu Hırvatistan'da Sava ve Drava nehirleri arasında kalan bu coğrafya Kuzey Bosna için oldukça önemlidir. Bu kadim bölge hakkında detaylı bilgi için bkz. Nenad Močanin, "Slavonya", *DİA*, TDV, Cilt 37, İstanbul 2009, s. 336.

⁴¹ Bkz. Abdülkadir Özcan, "300. Yılında Karlofça Antlaşması", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4-5, 2000, s. 244; Turan Gökçe, "1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hududnâmesi", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 16, 2001, s. 78-79.

⁴² Gökçe, *a.g.m.*, s. 79; Özcan, "300. Yılında Karlofça Antlaşması", s. 248.

⁴³ Hakkında bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 585-586; Mehmet Zeki Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442 - 1930)*, Cilt 2, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1978, s. 57-73.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Güner Doğan, "*Venediklî ile Dahi Sulh Oluna*" 17. ve 18. *Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri*, İletişim, İstanbul 2017, s. 132-134, 153-178, 207-211.

⁴⁵ Gökçe, *a.g.m.*, s. 79-80.

⁴⁶ Mónika Molnár, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki Sınırlarının Tespiti (1699-1701)", *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 4-8 Ekim 1999): Kongreye Sunulan Bildiriler (III. Cilt - I. Kısım)*, TTK, Ankara 2002, s. 327.

⁴⁷ Doğan, *a.g.e.*, s. 133 (313. dipnot) ve 222-223.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ

çizimlerinde asıl ve en temel figür”,⁴⁸ “güçlü bir figür”,⁴⁹ “Padişah II. Mustafa’nın siyasetini sınırlarda titizlikle uygulayan kişi”,⁵⁰ “Sultan II. Mustafa’nın sınırlardaki gölgesi”,⁵¹ “padişahın aynası, Bosna vilayetinin en büyük valisi”,⁵² “tek başına Osmanlı Devleti’nin gücünü sınırlarda yansıtan bir karakter”⁵³ ve “[Osmanlı Devleti’nin] bölgedeki en iyi temsilcisi”⁵⁴ olarak nitelendirilir. İşte Âsım da kasidede bu sınır tayini meselesini temel alarak diplomatik zekâsı, sorun çözme becerisi ve politik ilişkileri açısından oldukça güçlü ve başarılı bir bürokrat olduğu anlaşılan Halil Paşa’nın övgüsünü yapmıştır. 1699-1701 yılları arasında devam eden hudut belirleme çalışmalarının Bosna ile ilgili kısmı 1700 yılında tamamlanmıştır. Müderris Abdullah tarafından kaleme alınan Bosna vilayeti hududnamesinin tarihi, evâil-i Rebîülâhîr 1112/15-24 Eylül 1700’dür.⁵⁵ Halil Paşa Aralık 1702’de Bosna valiliğinden ayrıldığına göre sulhiyye Eylül 1700-Aralık 1702 tarihleri arasında yazılmış olmalıdır.

Kaside, Nâbî ve Sâbit’in sulhiyyelerinde olduğu gibi Allah’a hamd ile başlar. Nâbî savaşın sona erip dünyanın yeniden barışla nizam bulmasına, Sâbit mecazî bir söylemle İslam imamının fetvasıyla savaş şarabının haram barış şerbetinin ise helal olmasına şükrederken Âsım halkın “şimdiki” rahatlığına, gecelerinin Kadir Gecesi, gündüzlerinin bayram gibi geçmesine hamd etmiştir:

*Hudâ’ya minnet ola râhat üzre şimdi enâm
Netîce giceleri Kadr günleri bayram (K12/1)*

Beyitteki “şimdi” sözcüğü yine bir dönüşüme işaret eder. Buna göre şimdinin öncesinde, yani geçmişte halkın rahat olmadığı ima edilir ki bunun sebebi savaş olmalıdır. Bundan sonraki beyitlerde “bu demde” yaşananlar anlatılır. Şair bunun için mecazlı bir yol tercih etmiş, gökyüzünde düzenlenen meclis hayaliyle barış günlerini ve halkın hislerini somutlaştırmıştır. Buna göre şafak aslında çarhın çok sarhoş olup elindeki kadehten eteğine döktüğü gül renkli şaraptır. İki büküm pîr-i sipîhr bile iki defle (güneş ve ay) raksa

⁴⁸ Aynı yerde, s. 158, 222.

⁴⁹ Aynı yerde, s. 133 (313. dipnot).

⁵⁰ Aynı yerde, s. 177.

⁵¹ Aynı yerde, s. 220, 302.

⁵² Aynı yerde, s. 221.

⁵³ Aynı yerde, s. 220.

⁵⁴ Aynı yerde, s. 211.

⁵⁵ Gökçe, *a.g.m.*, s. 80.

kalksa ve bulutlar gök gürültüsü yerine ferahlık ve sevinç veren tabl ve nevbet çalsa şaşılmaz. Kan dökmekten vazgeçen Behrâm, Zühre'ye karşı kılıçla raks eder. Ay, güneş, yıldızlar ve gezegenler vasıtasıyla saçılan paralara, yapılan süslemelere, oynanan oyunlara atıfta bulunulur. Felekte her gece saz eğlencelerinin sesinden bahtın gözüne sabaha kadar uyku girmez. Dehr Züleyha'sına tekrar güzellik verildiğinden güneş Yusuf'unun gönlü ona yeniden ısınmıştır. Böylece barışla birlikte âdeta ilkbaharın geldiği ve dünyanın güzelleştiği anlatılmak istenir. Gül kokuları, rüzgârlar bu tabloyu tamamlar. Bu şekilde barış Kadir Gecesi ve bayramın yanı sıra ilkbahar ve eğlence meclisleriyle özdeşleştirilmiş; sulhla beraber gelen rahatlık, zevk ve neşe dolu/eğlenceli günlere işaret edilmiştir. Âsım içinde bulunulan zamanı tasvire devam eder. Bu öyle bir devirdir ki ilaç için gerekli olup aransa bile gam bulunmaz. Artık savaş ve kavga (ceng ü cedel) bitmiş, dünya bütünüyle mamur hâle gelmiştir. Dolayısıyla harap yerlerde yuva kuran baykuşlar burayı terk etse yeridir. Şair yine özellikle Nâbî'nin yaptığına aksine karamsar bir tabloyla ve sıklıkla savaş yıllarına değinmek yerine Züleyha'nın (ve tabîî savaşla birlikte dünyanın) yaşlı, çirkin hâline telmihte bulunan "Zelîhâ-yı dehr" ve ayrıca "harâb" sözcükleriyle o günleri hatırlatır.⁵⁶ Barışla virane/harap cihan imâret-i tâm, Zelîhâ-yı dehr hüsn-i temâm bulmuştur. Artık cihanda küskün, gönlü kırık dolayısıyla feleğe ah eden kimse yoktur; düşmanlıklar, husumetler ortadan kalkmıştır:

*Cihânda hâtır-ı âzürde yok budur bâ'is
Ki çekmez âh-ı derûn çarha âteşin samsâm*

*Ne dilden âh çıkar çarha ne şihâb atılır
Niyâma girdi bu demlerde hep süyûf-ı hısâm (K12/16-17)*

Kılıcın (samsâm, süyûf) çekilmeyip kınına girmesi, yukarıda belirtilen kılıç, tabl, nevbet gibi aletlerin eğlence unsuru olarak kullanılması; Nâbî ve Sâbit'in sulhiyyelerinde olduğu gibi savaş aletlerinin işlevlerini kaybetmesi ya da yeni fonksiyonlar kazanmasıyla alakalıdır. Şair 23. beyitle birlikte "bezm"i medhiye bölümüne geçiş için kullanır:

⁵⁶ Halil Paşa'nın, -devletin savaş yıllarında hastalıklı olarak görülmesinin neticesinde- "tabîb-i 'illet-i devlet" (b. 27) olarak anılması ya da bu devirde halkın perişan hâline nizam verildiğinin (b. 22) söylenmesi de geçmişe/savaşa dair olumsuz bakışın bu sulhiyyedeki emarelerinden biridir. Bu arada sulhiyyelerin kelime kadrolarının detaylı şekilde karşılaştırılması türün özelliklerinin ve şairlerin savaş ile barış algısının daha net ortaya konması açısından elzemdir; ancak böyle kapsamlı bir çalışma bu makalenin konusu olmadığı gibi amacı da değildir.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

*Düzen bulur mıdı kânûn-ı ma‘delet böyle
Bu bezm-i devlete ger gelmese vezîr-i be-nâm (K12/23)*

Böylece bu bezmin ana unsuru olarak yansıtılan ve “Âsaf-ı dâna”, “tabîb-i ‘illet-i devlet”, “vezîr-i memleket-ârâ” olarak nitelendirilen Halil Paşa’nın zekâsı, güvenilirliği, adaleti, cömertliği, ihsanları, âlimliği, işlere düzen vermesi, yol göstericiliği/âmirliği, mevkii, kiyaseti (uyanıklık, akıllılık) övülür. Âsım 28. beyitten itibaren ise Paşa’nın Bosna sınırının belirlenmesindeki rolünden bahseder. Buna göre Halil Paşa Bosna’da sınırların belirlenme işini (kat’-ı hudûd) iyi bir şekilde sonlandırmış, böylece serhaddeki kaleleri ihya etmiş ve savaşın hayır ile sonuçlanmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla hudut tayinindeki başarının savaşın olumlu sonuçlanması olarak algılandığı ya da en azından bu şekilde yansıtıldığı görülür. Tarihî kaynakların belirttiğine göre Nemçe (Avusturya) temsilcisi kale ve palankaların (hisar) özellikle de Novi Kalesi’nin tahliye ve tesliminde ayak diremiş, bu durum uzun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.⁵⁷ Ancak Halil Paşa kale ve palankaların tahliyesinde çok titizlenmiş, dirayet ve ısrarıyla bunların bir an önce teslimini sağlamıştır.⁵⁸ Benzer şekilde Âsım da kasidesinde Paşa’nın “metânet”iyle düşman vekillerini susturduğunu, “metîn” ve “keskin” davrandığını söylemektedir. Muhatap bu keskinliğiyle kan içen bir kılıca benzetilmiştir. Şair daha sonra pis/alçak ve inatçı olan kâfir Nemçe vekilinin -ki bu kaynaklarda hakkında pek çok bilgiye ulaşılabilen Luigi Ferdinando Marsigli’dir (ö. 1730)⁵⁹- ve dolayısıyla Avusturya’nın düştüğü durumu sanatlı ifadelerle tasvir eder. Düşmandan çok sayıda palanka ve kale alınmasını aslanların çakalların yüreklerini çıkartmasına benzetir. Nehirlerin, Brod Adası’nın⁶⁰ ve Klobuk Kalesi’nin⁶¹ alınması düşmanın hastalık ve elem denizinde boğulmasına veya gemisinin batmasına, başı açık deliye dönmesine neden olmuştur. Paşa’nın tedbir ve aklını yüceltten Âsım başka hiçbir valinin sınır belirleme işini bu şekilde başarıyla

⁵⁷ Doğan, *a.g.e.*, s. 212-213; Gökçe, *a.g.m.*, s. 80-81.

⁵⁸ Doğan, *a.g.e.*, s. 202-204, 207.

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özgür Kolçak, “Marsigli, Luigi Ferdinando”, *DİA*, TDV, Cilt Ek-2, Ankara 2019, s. 199; Güner Doğan, *Sınırlar Üzerinde Bir Hayat: İtalyan General Kont Luigi Ferdinando Marsigli ve Osmanlı İmparatorluğu*, İtalya Kültür Derneği, Ankara 2020. Bu arada Defterdar Sarı Mehmed Paşa (ö. 1129/1717) da Marsigli’yi benzer şekilde tasvir etmektedir: “Nemçe tarafından kat’-ı hudûda me’mûr olan vekil bir lecûc u mu‘ânid habîs olmağla hiç yokdan münâkaşa peydâ idüp, ol tarafda dahı bî-hûde nizâ’a tasaddî eyledüğünü [...]”. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât: Tahlil ve Metin (1066 - 1116 / 1656 - 1704)*, (haz.) Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995, s. 689.

⁶⁰ Brod, Sava nehrinin kıyısında yer alan bir iskele kasabasıdır.

⁶¹ Bosna sınırında Venedik tarafından Osmanlı’ya teslim edilen bir kaledir.

halledemeyeceğini söyler. Bu bölüm Paşa'nın gazabı, tedbiri, koruyuculuğu, fehmi, azameti gibi özelliklerinin övgüsü ve bunlar açısından Rüstem, Sâm, San'an, Cem, Hişâm gibi kişilerle kıyaslanmasıyla son bulur.⁶²

Kat'-ı hudûd meselesinin ele alındığı beyitler kasideyi âdeta bir zafer şiiri (zafername) kisvesine büründürür. Halil Paşa'nın keskin tavrının kan içen bir kılıca benzetilmesi, bu meseleyi bir kılıç gibi kesip attığının ve tedbirinin yayından çıkan okun mermeri bile delip geçeceğinin söylenmesi, Osmanlı'nın eylemlerinin düşman üzerindeki etkilerinin ifade ediliş şekli (onu elem/hastalık denizinde boğması, aslan-çakal benzetmesi vb.) bu coşkuyu destekler. Böylece antlaşmayla düşmanın hezimete uğradığı ve kârlı çıkan tarafın Osmanlı olduğu gösterilmek istenmiş olmalıdır. Ancak Nâbî ve Sâbit'in sulhiyyeleri⁶³ ile Âsım'ın ilk sulhiyyesinde -hatta bu ikinci sulhiyyenin nesîb bölümünde- fonksiyonunu kaybeden kılıcın burada yine düşmana karşı kullanılması ilginçtir. Üstelik pergel (pergâr) de bir savaş aleti gibi, -sınır tayini esnasında- çizdiği çizgi/sınır/haritayla veya kurduğu düzen ile düşmanın gözünü oymuştur:

*Frengüñ oydu gözün vaz '-ı hatt-ı pergârı
Ko kûrlık eylesün artuk 'adû-yı bed-fercâm (K12/38)*

Bu aslında Osmanlı'nın imzalamak zorunda kaldığı ve toprak kaybettiği antlaşmanın barış görüşmeleri ve kat'-ı hudûddaki başarıya odaklanılarak olumlu algılanması ve/veya yansıtılmasıdır. Başka bir deyişle Osmanlı'nın diplomatik zaferinin tebrik ve ilanıdır. Bu noktada Rahimguliyev'in Karlofça Antlaşması'nı sadece devletin yenilgisi ve toprakların elden gitmesi açısından değerlendirmesi ve incelediği sulhiyye metinlerine bu şekilde yaklaşması üzerinde durulmalıdır. Araştırmacı bu nedenle devletin antlaşmadan zararla ayrılmasına rağmen Nâbî ve Sâbit'in sulhiyyelerine hamd ile başlamasının ilginç ve dikkat çekici olduğunu düşünür. Tarihî gerçeklerin edebî metinlere farklı şekilde yansıdığını söyleyerek bunu toprak kaybının sanatçılar tarafından görmezden gelinmesi olarak yorumlar. Ona göre savaşlardan bıkan ve yorulan Osmanlı/halk toprak

⁶² Rahimguliyev sulhiyyelerde memdûhun sık sık İran mitolojisindeki, özellikle de *Şehnâme*'deki kahramanlara benzetilmesine veya onlarla karşılaştırılmasına (*a.g.t.*, s. 66, 69) dikkat çeker. Âsım'ın sulhiyyelerinde de aynı durum görülür. Hatta onun kasidelerinin muhatabın kıyaslandığı kişiler açısından Nâbî ve Sâbit'in sulhiyyelerine göre daha zengin olduğu iddia edilebilir.

⁶³ Bunlarda savaşılan devletlerin "düşman" olarak nitelendirilmesi de söz konusu değildir. Hatta Rahimguliyev'in de belirttiği gibi (*a.g.t.*, s. 52-54) düşman artık dost olmuştur.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ

kaybını kabullenmiş, hatta buna şükreder hâle gelmiştir.⁶⁴ Ancak meselenin diğer boyutu atlanmamalı, Osmanlı'nın yerli ve yabancı belgelerde/ eserlerde dile getirilen diplomatik başarısı da göz önünde bulundurulmalıdır. Zira barış görüşmelerinde Râmî Mehmed Paşa'nın, hudutların belirlenmesinde İbrahim Efendi ve Halil Paşa'nın gayret ve başarıları tarihî kaynaklarda ele alınmıştır. Burada yabancı delegeler tarafından Osmanlı diplomasisinin "Türk entrikası/hilesi" olarak nitelendirildiği de hatırlatılmalıdır. Yine Râmî Mehmed'in Edirne'de ikramlarla karşılanması, Sultan'dan vezirlik teklifi alması ve sonrasında sadrazam yapılması görüşmelerdeki başarısının bir sonucu olmalıdır. Dolayısıyla sulhiyyeleri sadece kaybedilen toprakların kabullenilmesi olarak değil diplomasi ile yeniden kazanılan bölge, kale ve palankaların sevinci olarak da değerlendirmek mümkündür. Özellikle Âsım'ın sulhiyyelerinde meseleye bu açıdan yaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Yine Nâbî'nin Amcazâde Hüseyin Paşa'yı bu işin ehli olan kişileri istihdam ettiği için övmesi ve bir sonraki beyitte Râmî Mehmed'i işaret etmesi (ki Sâbit de Râmî'ye göndermede bulunur), Allah'ın isteyince zor işleri "en güzel şekilde tamamladığını" söylemesi (b. 103-105) de bu algıyla ilgili olmalıdır.

Sulhiyyeye geri dönülecek olursa, söz konusu bölümden sonra bağda hırâm eden sevgilinin güzellik unsurlarının ele alındığı 7 beyitlik bir tegazzüle yer verilmiştir. Bu unsurların âşık ve gönül üzerindeki etkileri anlatılırken kan dökücülük/öldürücülük gibi özelliklerine de değinilir. Gazelin kelime kadrosunda tîğ, hançer, kırmak (öldürmek), hun-âşâm, katl gibi savaşla ilgili kelimeler vardır. Fahriye bölümünde şiir yazmanın kolay olmadığını, düzgün söz söylemenin Allah'ın lütfuyla/ilhamla mümkün olduğunu, havâs ve avâmın bu şekilde ayırt edildiğini, evliyanın da nazma meylettiğini, memdûhun sözden anlayan biriye sanatçıyı memnun edeceğini belirten şair muhatabına alttan alta bu hizmeti (sulhiyyesiyle Halil Paşa'nın barıştaki katkılarını deklare etme/hatırlatma) karşılığında beklentisini anlatır. Kaside yine nesîble uyumlu bir şekilde bezm unsurlarından biri olan kadeh anılarak ve Paşa'ya dua edilerek son bulur.

Sonuç olarak, daha önce tespit edilen sulhiyyelerden farklı olarak Karlofça Antlaşması'nın kapsamında ve sonrasında gerçekleşen kat'-ı hudûd meselesine odaklanan bu kaside de bir sulhiyye örneğidir. Diğer sulhiyyelerle çeşitli açılardan benzeşen (kafiye, barışa hamd ile başlama veya en azından bunu içermek, sulhun güzelliklerini anlatma, savaş unsurlarının eğlence için kullanımı vb.) kasidede memdûh barışa katkıları vesilesiyle övülür. Aslında

⁶⁴ Rahimguliyev, *a.g.t.*, s. 42-48.

Âsım konunun sınırlarını genişleterek kendi memdûhunun da bu tür vesilesiyle övülmesinin önünü açmıştır. Bunu yaparken -her ne kadar sulhu ve getirilerini yüceltse de- düşmanın diplomatik yenilgisine değinmiş, böylece kasidesini diğer sulhiyelerden sadece muhteva değil üslup açısından da farklılaştırmıştır.

Barışın önemli aktörlerinin övgüsünü içeren sulhiyye: *Âsım Dîvânı*'nda bu türdeki üçüncü kaside “Sulhiyyedür” başlığını taşır ve 89 beyitten oluşur (K17). “-âr” kafiyesiyle söylenen manzumede redif yoktur. Kaside, Karlofça Antlaşması’nı ele alan sulhiyeler arasında içerik olarak en geniş kapsamlı olanıdır. Âsım bu sulhiyye ile süreçte etkin rol oynayan din ve devlet adamlarının övgüsünü yapmış, yaşananları baştan sona âdeta özetlemiştir.

Uzun bir bahçe tasviriyle başlayan manzumenin nesîb bölümünde çemendeki unsurların sefere çıkmak yerine bulundukları yerde (çemen/bağ/bahçe) rahat içinde yaşamaları anlatılır. Bilindiği üzere sefername, fetihname ve zafername gibi türler -Osmanlı ordusunun savaş için baharda sefere çıkması nedeniyle- çemen unsurlarının sefere giden askerler gibi tasviriyle başlayabilmektedir. Burada ise Âsım ilginç bir söylem geliştirmiş ve bu unsurların sefere gitmeyip çemende kaldıklarında yaşadıklarını anlatmıştır. Buna göre Bahar Şah seferden vazgeçince çemendeki küçük büyük herkes rahata meyleder. Gülün yüzü yine güler, sevgilinin saçı tuğ gibi “bâd-ı ‘azm-i sefer”le dağılmaz. Gül seyr-i kenâra çıktığında buselik faslını iltizam eder; bülbül ise artık ceng-i harbî çalmaz, seher vakti saba faslını icra eder. Sefere çıkma emrini aldığı anda toz koparan/ortalığı alt üst eden nesîm “bu demlerde” bağ sakinlerinin hâtırına gubar getirmez, yani onları üzmez. Semûm rüzgârı geçtiği yerleri Tatar askerleri gibi yakmaz. Sümbül tütün içmek ister, serv şevkinden raks eder. Şair bunlardan başka nergis, karanfil, bih (ayva), sîb (elma), lâle, verd-i sefid, gonca, menekşe, sûsen, cûy gibi bağın çeşitli unsurlarını da anmıştır. Böylece sefere çıkmanın karşısında sefere çıkmamayı/barış içinde ülkede kalmayı yücelten⁶⁵ şair, çemen ahalisinin savaşı günlerdeki hâlini âdeta resmedip gamın yerini şevkin aldığını, fakirliğin bittiğini, çemen halkının hoş-hâl olduğunu, bahçenin yine revnak bulduğunu ifade eder. Bu anlamda kasidenin

⁶⁵ Bu, Sâbit’in sulhiyyesinin ilk beytinde savaş şarabının haram, sulh şerbetinin ise helal kılındığını söylemesiyle benzer. Zira Sâbit kutsal addedilen gaza/savaş yerine barışı yüceltmıştır ki Rahimguliyev artık şehadet şerbetinin barış şerbetine dönüştüğünü söyler (a.g.t., s. 41). Aynı şekilde Âsım da daha önceleri Osmanlı’nın cihan hâkimiyeti idealinin yolu olarak kutsal görülen sefere çıkma/gaza/savaşın yerine barışı önceler.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

nesîbinden dinginlik, mutluluk ve zenginlik yansır. 30. beyitle birlikte Sultan II. Mustafa'dan bahis açılır. Bundan sonra beyitler boyunca çeşitli sıfatlarla (ki "râfî'-i cevri ü şerr ü şûr u fesâd" bunlardan biridir) övülen Padişah gülşende bu "nizâm"ı görünce tebaasına Bahar Şah gibi merhamet edip Şeyhülislam'dan fetva almış ve sulhun başlamasına izin vermiştir. Bu şekilde Sultan ile bahar, ülke ile gülşen ve bahçe unsurlarıyla halk arasında paralellik kurulmuş, barış günlerinin özellikleri huzurlu bahçe örnekleminde anlatılmaya çalışılmıştır. Burada arka arkaya gelen beyitlerde Şeyhülislam'ın da medhedildiği söylenmelidir ki adı anılmayan bu zat Seyyid Feyzullah Efendi'dir (ö. 1115/1703)⁶⁶. Tarihî kaynaklarda Kırım Hanı Selim Giray (salt. 1671-1704 arası aralıklarla), Şeyhülislam, kazaskerler, yeniçeri ağası ve kul kethüdasının bulunduğu bir toplantıda Osmanlı'nın sulh yanlısı olduğunun resmen kabul edildiği kayıtlıdır.⁶⁷ Feyzullah Efendi işte bu toplantıdan sonra sulhla ilgili fetvayı vermiş olmalıdır. Malum olduğu üzere Osmanlı'da savaş, sulh, antlaşma, ıslahat vb. yapılırken dinî meşruiyet için gerekirse birden fazla âlimden fetva alınırdı.⁶⁸

Âsım hemen sonrasında sözü akli ve idrak yeteneğini, adaletini, cömertliğini, Peygamber'in yolunda çalışmasını övdüğü Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa'ya⁶⁹ getirir ve onun sulha karar verdiğini söyler. Kaynakların belirttiğine göre bilhassa Zenta mağlubiyetinden sonra barış taraftarı olan Hüseyin Paşa farklı cephelerde yıllarca devam eden savaşlar nedeniyle devletin durumunun bozulmasını, halkın vergiler altında ezilmesini, köylerin boşalmasını, asker ve mühimmat konusunda sorunlar yaşanmasını, Anadolu'da asayişin bozulmasını, Rumeli'de isyanların baş göstermesini göz önünde bulundurarak, kaybedilen toprakların en azından bir kısmının geri alınması için direten II. Mustafa'yı barışa ikna etmiştir.⁷⁰ Şairin kullandığı kelimelerle bu algısı, tavrı ve başarısından dolayı Paşa'nın bilgeliğine, irfanına ve dinî bakımdan üstünlüğüne gönderme yaptığı söylenebilir. Nâbî ve Sâbit'in sulhiyyelerini Hüseyin Paşa için kaleme aldıkları düşünüldüğünde onun bu barıştaki rolünün sanatçılar tarafından takdir edildiği anlaşılmaktadır.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, TDV, Cilt 12, İstanbul 1995, s. 527-528.

⁶⁷ Özcan, "Karlofça/Karlofça Antlaşması", s. 505.

⁶⁸ Bkz. Fahrettin Atar, "Fetva", *DİA*, TDV, Cilt 12, İstanbul 1995, s. 490; İpşirli, *a.g.m.*, s. 490.

⁶⁹ Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *DİA*, TDV, Cilt 3, İstanbul 1991, s. 8-9; Selim Hilmi Özkan, *Amcazâde Hüseyin Paşa'nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak, Isparta 2006.

⁷⁰ Özcan, "300. Yılında Karlofça Antlaşması", s. 240; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 587-588.

BETÜL SİNAN NİZAM

Sulhiyye “akd-i sulha vekîl” olan Râmî Mehmed Paşa’nın medhi ile devam eder. Asım Paşa’nın aklı, fehmi, uyanıklığı, ilmi, nükte-perverliği ve şairliğini övdükten sonra barıştaki rolünü mecazlı şekilde zikredip şükreder. Hamdin tespit edilebilen tüm sulhiyyeler içinde oldukça ileri bir bölümde olması şairin olayları en baştan başlayarak anlatmasındandır:

*Ya ‘nî Râmî Efendi ‘akd itdi
Rište-i sulhı kalmadı peygâr*

*Hakk’a şükr ü sipâs ola dâ’im
Buldı âsâyişi kibâr u sığâr⁷¹ (K17/52-53)*

Asım bu sulhiyyesinde de kat’-ı hudûda değinmiştir. Buna göre sınır tayini işinin önemli olduğunun farkında olan Padişah bu zor hizmeti Bosna’da bir vezire/Halil Paşa’ya verir. Şair vakarı, cömertliği, zekâsı, olayların iç yüzüne vakıflığını övdüğü Paşa’nın bu emir için gece gündüz çabaladığını ve Nemçe vekilini susturmayı bildiğini söyler. Bundan sonra bir önceki sulhiyyede olduğu gibi Brod Adası’ndaki kalelerinin yıkılmasının, Klobuk’tan çıkmalarının ve pek çok hisarı tahliye etmek zorunda kalmalarının düşman üzerindeki etkilerinden (yıkıntılardan çıkan tozun gözlerini kör etmesi, kalplerinin kederle dolması, delirmeleri vb.) bahseder. Aşağıdaki beyitlerde ise bu kez savaşı ipe (rişte) benzeten şair, Halil Paşa’nın bu ipi ateş saçan keskin bir kılıç gibi kesip attığını söyler:

*Buldı encâm emr-i kat’-ı hudûd
Oldı büksiste rište-i peygâr*

*Kesüp atdı anı o sadr-ı dilîr
Hem-çü şemşîr-i tîz-i âteş-bâr (K17/69-70)*

Böylece Râmî Efendi’nin barış ipini düğümleyen, Halil Paşa’nın ise savaş ipini koparan kişi olduğu ifade edilmiştir. Araştırmacılar Karlofça Antlaşması’nın, vekillerin yaklaşık iki yıl uğraşarak tespit ettikleri sınırların kâğıda dökülüp haritaların çizilmesiyle yürürlüğe girdiğini belirtirler.⁷² Dolayısıyla Halil Paşa bu çabalarıyla antlaşmanın yürürlüğe girmesinde -bir

⁷¹ Beyitte “kibâr u sığâr” ifadesinin kullanılması tesadüfî değildir. Şair nesib bölümünde de Bahar Şah’ın seferden vazgeçmesiyle çemende büyük küçük herkesin rahata meylettiğini söyler. Böylece yukarıdaki beyitle, nesibdeki unsurlarla kurulan paralellik açıkça belirtilmiş olur.

⁷² Molnár, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki Sınırlarının Tespiti (1699-1701)”, s. 329.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

başka deyişle savaşın resmen bitirilmesinde- en etkin kişilerden biridir. Âsım mecazlı şekilde bu durumu anlatmak istemiş olmalıdır. Burada, bir önceki kasidede olduğu gibi kılıç -her ne kadar savaş ipini kesmek için de olsa- savaş aleti olarak işlevini devam ettirir ve sulhiyye âdeti düşmana karşı kazanılmış bir zaferi anlatır.

Şair kasidenin devamında Bosna'nın kat'-ı hudûddan sonraki durumundan bahsetmiştir. Buna göre savaş yıllarında baykuşların yuvası durumundaki harap vilayet artık bülbüllerin mesken tuttuğu bir gülşene dönüşmektedir. Şair sulhiyyede ikinci kez, bu sefer Bosna halkı rahata kavuştuğu için şükreder:

*Ser-had-i Bosna olmada ma'mûr
Bûmlar itmiş-iken anda karâr*

*Ba'd ez-în her taraf olup gülşen
Bosna olsa 'aceb mi bülbülzâr*

*Hakk'a minnet diyâr-ı Bosna'da hiç
Kalmadı şimdi kimse zâr u nizâr (K17/71-73)*

Bu durumun müsebbibi olarak övgünün muhatabı yine Halil Paşa olmalıdır. Zira “Bosna Eyaleti’nde, Karlofça sonrası Osmanlı Devleti’nin durumunu askeri ve siyasi olarak geliştirmeyi amaçla[yan]”⁷³ Paşa’nın devletin sınırlarını tayin ettikten sonra üstlendiği en büyük vazife bölgenin tahriiri ile sınırdaki kale, palanka ve şarapollerin tahkimini yapmak olmuştur.⁷⁴ Araştırmacılar başta Halil Paşa olmak üzere devlet adamlarının Bosna vilayetindeki işleyişi düzenlemek, askerî önlemler almak, günlük yaşamı devam ettirmek ve devlet düzenini sağlamak için yıllarca çaba harcadığını söyler. Bunun için pek çok altyapı ve imar faaliyetleri de yapılmıştır.⁷⁵ Böylece eyalet tam bir serhad bölgesi hâline gelmiştir. Âsım belli ki bu faaliyetlerin henüz başında yazdığı kasidede, ilk sulhiyyesinden farklı olarak Bosna’nın yıkılıp yıkılmış değil dönüşmeye, mamur olmaya başlamış hâlinde bahseder. Ancak onun gönlü hâlâ (ilk sulhiyyedeki gibi) haraptır. Zira 74. beyitte gönlünü hasret çeken bir hasta olarak betimlemiştir. Bir başka deyişle o, Bosna’nın değişim ve dönüşümünden kendisinin henüz

⁷³ Doğan, *a.g.e.*, s. 221.

⁷⁴ Aynı yerde, s. 223. Ayrıca bkz. Kul, *a.g.m.*, s. 116, 123-130.

⁷⁵ Kul, *a.g.m.*, s. 114, 115, 134.

nasiplenmediğini söyler. Bundan sonra ismini anmadığı muhatabına “serverâ” ve “sadrâ” şeklinde seslenen şair Şeyhülislam’a mülâzım olma isteğini dile getirir. Böylece kendi savaşının bitmesinin ve gönlünün mamur olmasının yolunu bu sefer açıkça ifade eder. Çok uğraşmasına rağmen kimsenin kendisine iş vermemesinden dolayı sitem ettiği şu beyit dikkat çekicidir:

*Baňa kimse dimez yapu taşıdur
Bu dahı belki bir mahalle uyar (K17/81)*

Mülâzemet bekleyen Âsım’ın kendini hasret çeken bir hasta olarak betimlemesinin ve sitemde bulunmasının Osmanlı ilmiye teşkilatında yaşanan sıkıntılarla da ilişkisi kurulabilir. Zira özellikle mülâzemet sistemindeki bozulma ve usulsüzlükler sosyal ve ekonomik bir problem olarak 17. ve 18. yüzyıllarda iyice belirginleşmiştir. Buna göre medrese mezunlarının sayısının gittikçe artması, sistemin kötüye kullanılması, liyakatsizlik, haksızlık, rüşvet, iltimas ve imtiyaz gibi durumlar uzun süre mülâzemet beklenmesine neden olur.⁷⁶ İlmiyedeki tüm bu olumsuzlukların Bosna’da da fazlasıyla yaşandığı bilinmektedir.⁷⁷ Dolayısıyla sıkıntısını Bosna’nın yeni mamur hâline tezat oluşturacak şekilde somutlaştıran şair, talebini daha etkili ve seri şekilde muhatabına iletmek ve onun referansını almak istemiş olmalıdır.

⁷⁶ İlmiye silkine girişi ya da ulemanın bir sonraki görevi bekleme sürecini ifade eden mülâzemet sistemi ve özellikle 17-18. yüzyıllardaki durumu hakkında şu çalışmalara bakılabilir: Yasemin Beyazıt, *Osmanlı İlmiye Tarikinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadaskerliği Ruznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif Armağan, Ankara 2009; Cihan Cengiz, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiye Kânûnâmeleri ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yasemin Beyazıt, Denizli 2019; Tacettin Demirel, *XVIII. Yüzyıl Başlarında İlmiye Düzenlemeleri ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yasemin Beyazıt, Denizli 2019; Esra Evsen, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülâzemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İsmail Safa Üstün, İstanbul 2009. Hususî olarak Feyzullah Efendi’nin şeyhülislamlık döneminde mülâzemet sisteminin işleyişi için bkz. Yunus Kırmacı, *Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yasemin Beyazıt, Denizli 2020.

⁷⁷ Bosna’da medrese sistemindeki bozulmaları eleştiren bir eser hakkında bkz. Umur Sergen Dal, “Mehmet Emin İseviç’e Göre Bosna’daki Medreseler”, *VIII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu: Balkanlar’da Kültür, Mimari ve Sanat (1-4 Eylül 2022, İstanbul/Türkiye) Tam Metin Bildiri Kitabı*, Cilt 1, (ed.) Abidin Temizer, Livre de Lyon, Lyon 2022, s. 541-563.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ

Bu talebin, dolayısıyla sulhiyyenin muhatabının Amcazâde Hüseyin Paşa, Râmî Mehmed Paşa veya Halil Paşa olması mümkündür. Âsım'ın, Râmî için yazdığı başka bir kasidesinde de mülâzemet istediği (K15/48) söylenmelidir. Bu arada Bosna'nın bayındır hâle gelmeye başlamasının anlatıldığı beyitlerden sulhiyyenin Halil Paşa'nın Bosna valiliğinin sona erdiği Aralık 1702'den hemen önce veya belki hemen sonra yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Amcazâde'nin Rebiülahir 1114/Eylül 1702'de sadareten ayrıldığı,⁷⁸ Râmî'nin Şaban 1114/Aralık 1702'de kubbe veziri ve Ramazan 1114/Ocak-Şubat 1703'te sadrazam olduğu hatırlanacak olduğunda tarih - muhatap kim olursa olsun- 1702'nin sonu veya 1703'ün hemen başına sabitlenebilir. Manzume Padişah, Şeyhülislam ve vezirlere yapılan, bahar ve bahçeye ilgili unsurların (nesîble paralel şekilde) kullanıldığı kısa bir duayla sonlanır.

Barış sürecinin adım adım anlatıldığı, dolayısıyla bu süreçte etkisi olan bütün figürlerin övüldüğü kaside Âsım'ın sulhiyyeleri içinde en uzun olanıdır. Muhatabın isminin açıkça zikredilmemesi birden fazla kişiye sunulma ihtimalini akla getirir. Şair diğerlerinden farklı olarak bu sulhiyyesinde somut talebini (mülâzımlık) ifade etmiştir. Manzume, Bosna'nın ve Bosna halkının savaş ve barış günlerindeki durumuyla ilgili bilgi ihtiva etmesi bakımından da önemlidir.

Sonuç

Âsım, divanındaki üç sulhiyye ile -şimdilik tespit edilebildiği kadarıyla- bu türde en çok ürün veren şairdir. Bunda on altı yıl boyunca devam eden savaşların oldukça çetin geçtiği Bosna'da yaşamasının, dolayısıyla savaşı bizzat deneyimleyip savaştan en çok etkilenen şairlerden biri olmasının etkisi olmalıdır. Onun sulhiyyeleri -türe katkılarının yanı sıra- Bosnalı bir şairin savaşlar esnasında memleketinin içine düştüğü durumu, bunun kendisi ve hemşehrileri üzerindeki tesirini, yaşadıkları acıyı yansıtmaları bakımından kıymetlidir. Öte yandan Âsım bu türde yazdığı kasidelerini -diğerleri gibi- hâmîye ulaşma ve ona taleplerini iletme vesilesi olarak kullanır. Muhtemelen yakın ilişkiler içerisinde olduğu Bosna Valisi Halil Paşa'ya sunduğu sulhiyye özelinde, barış sürecindeki en aktif isimlerden Paşa'nın aylar hatta yıllar boyunca ilgilendiği bir meseleyi ele almasının beklenebilir

⁷⁸ Aktepe, *a.g.m.*, s. 9.

bir davranış olduğu söylenmelidir. Bununla birlikte görüşmelerde Balkan dillerine ve/veya coğrafyaya vukûfiyetleri nedeniyle bürokratlardan ulemaya farklı nitelikteki yerel kişilerin bulundurulduğu bilindiğinden⁷⁹ “Acaba Âsım sınır tespit çalışmaları esnasında bir kâtip olarak -ki daha önce belirtildiği üzere Saraybosna Mahkemesi’nde başkâtiptir ve mülâzemet beklemektedir- Halil Paşa’nın yanında görev almış olabilir mi?” sorusu akla gelmektedir. Kasidelerde bununla ilgili bir gönderme olmaması bu ihtimali zayıflatır ya da bunun kesin bir iddia olarak dile getirilmesini engeller. Ancak muhataplarının bu süreçteki katkılarını şiiriyle beyan etmesi ya da bunun altını çizmesi de bir Osmanlı şairinin hâmîden herhangi bir talepte bulunması için yeterli bir hizmet/sebep olarak durmaktadır.

Âsım’ın sulhiyelerinin yine Karlofça Antlaşması’nın imzalanması üzerine yazılan Nâbî ve Sâbit’in sulhiyyeleriyle benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Örneğin onun manzumeleri sırasıyla 90 ve 121 beyitten müteşekkil olan Sâbit ve Nâbî’nin kasidelerinden kısadır; ancak 89 beyitlik üçüncü sulhiyyenin (K17) Sâbit’in kasidesiyle hemen hemen aynı uzunlukta olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu kasidelerden biri (K12) diğer iki şairinkilere benzer şekilde “-âm” kafiyesiyle ve redifsiz yazılmıştır. Divandaki ilk sulhiyye (K7), redifli olması bakımından diğer tüm sulhiyelerden ayrışır. Barış için şükretme, sulhun güzelliklerini anlatma, tegazzül içermesi, savaş aletlerinin eğlence unsuru olarak kullanılması veya işlevini kaybetmesi, sevgili ile âşığın kavuşması gibi açılardan da diğer şairlerin sulhiyyeleriyle ortaklıklar söz konusudur.

Nâbî ve Sâbit sulhiyelerini Amcazâde Hüseyin Paşa, Âsım ise Râmî Mehmed ve Halil Paşalar’ın övgüsünde kaleme almıştır. Bu şekilde muhatap açısından bir çeşitlilik olduğu söylenebilir. Üçüncü sulhiyye antlaşmanın imzalanması ve yürürlüğe girmesinde aktif rol üstlenen bütün önemli figürleri medhetmesi bakımından farklıdır. Âsım Karlofça Antlaşması’nın şartları gereği uygulanan kat’-ı hudûd meselesini ele alarak -üstelik bunu iki sulhiyyesinde yapar- sulhiyye türünü muhatapları (sunulduğu kişiler), muhtevası ve üslubu açısından zenginleştirmiştir. Bu sayede öncelikle kendi memdûhunu övme ve ona ulaşma/isteklerini bildirme imkânına erişmektedir.

⁷⁹ Gökçe’den önce hududnameyi tıpkıbasımı ve Boşnakçaya çevirisiyle birlikte yayımlayan Kovačević hududname metninin dil ve imlasının kusursuzluğunun, sınır bölgelerinin sorunlarını iyi bilen, tecrübeli kişilerin yanında Boşnak kâtiplerin varlığına da işaret ettiğini söyler. Bkz. Eşref Kovačević, “Hududnama Bosanskog Vilajeta Prema Austriji Poslije Karlovačkog Mira (Kritičko Izdanje Teksta)”, *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, Sayı 20-21, 1974, s. 368.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I HUDÛD MESELESİ

Yine bizzat tanık olduğu olaylara değinerek türe içerik olarak katkı sağlamış, yeni ve orijinal bir boyut kazandırmıştır. Üstelik sınırların belirlenmesinde Osmanlı'nın/Halil Paşa'nın başarılarını zafer coşkusuyla anlatması ve bu şekilde Nâbî ve Sâbit'in aksine alt edilen, hezimete uğratılan “düşman” tasviri yapması onun bu konuya değindiği sulhiyyelerini üslup açısından da farklılaştırır. Üslup bakımından bir farklılık söz konusu olmasa da Râmî Mehmed'in övüldüğü sulhiyyenin de antlaşma masasında kazanılan diplomatik başarının tebriki olduğu belirtilmelidir.

Dolayısıyla Âsım'ın kasideleri, Nâbî ve Sâbit'inkilerin aksine daha iyimser ve ümitvâr bir bakış açısıyla yazılmıştır. Âsım savaş günlerinin olumsuz atmosferine yani geçmişin zorluklarına odaklanmak yerine bunlara bazı sözcüklerle imada bulunur. Barış sürecindeki kazanımları önemseyen şairin özellikle Nâbî'nin aksine devlete yönelik açık bir eleştirisi de söz konusu değildir.

Âsım'ın sulhiyyelerini birbirinden farklılaştırmayı başardığı, dolayısıyla tekrara düşmediği söylenmelidir. Barış günlerindeki huzur ve sükûnetin nevrulza özdeşleştirildiği, sevgilinin savaşçı güzellik unsurlarının dönüşüm geçirip barışçıl davranması sonucunda âşık ile maşukun kavuştuğu ilk sulhiyyede şair, bir “sanatçı” olarak kendi savaşını da muhatabına oldukça akıllıca anlatır. Âsım burada şiirine değeri verilmeyen bir şair olarak kendisini yakılıp talan edilmiş memleketi Bosna ile özdeşleştirip hâlini/acısını somutlaştırmış ve sulhiyyesini hâmîye onunla barış beklentisini iletmede muhteşem bir vasıta olarak kullanmıştır. İkinci sulhiyyede barış günlerinin eğlenceli tarafı gökyüzünde düzenlenen bir meclis hayaliyle anlatılır. Bosna'nın sınırlarının tayinindeki rolü nedeniyle Halil Paşa'nın düşmana karşı zafer kazanmış bir komutan olarak anlatımı ön plandadır. Dolayısıyla diğer sulhiyyelerde fonksiyonunu kaybeden savaş aletleri bu (ve sonraki) sulhiyyede yine eski işlevlerini kazanmıştır. Sürecin baştan sona anlatıldığı üçüncü sulhiyye, hâlihazırdaki barış günlerinin güzelliğini anlatmak yerine barışın sefere/savaşa üstünlüğünü ima eden ibretlik bir bahçe tasviriyle başlaması açısından orijinaldir. Âsım bu kez Bosna'nın kat'-ı hudûddan sonraki mamur durumunu ele almış ve “ulemadan biri” olarak talebini (mülâzımlık) muhatabına iletmiştir. Bu anlamda şair yaşadığı dönemde sıkıntılı bir müessese olan mülâzemeti beklemeşinin kendisinde meydana getirdiği tahribattan bahsederek muhataplarından gönlünü/yaşamını mamur etmelerini istemiştir. Kısaca Âsım sulhiyyelerinde Osmanlı'nın savaştan sulha geçmesini tebrik ederken hem bir şair hem de bir âlim olarak kendi savaşının da güzel bir şekilde neticelenmesini ümit etmektedir. Son olarak

BETÜL SİNAN NİZAM

kasidelerin kafiye ve vezinleri açısından da birbirinden farklı olduğu belirtilmelidir.

Kısaca Âsım'ın sulhiyyeleri Nâbî ve Sâbit'in sulhiyyeleri gibi bir dönüşümün ürünüdür; farklı söylem, benzetme ve hayalleriyle dikkat çeker. Ancak şair türü çeşitli açılardan zenginleştirip ona yeni bir boyut kazandırmayı, hatta belki dönüşümün içinde -sadece belli bir açıdan- yeni bir dönüşüm gerçekleştirmeyi de ihmal etmemiştir.

KAYNAKÇA

ABOU-EL-HAJ, Rıfa'at Ali, "Ottoman Diplomacy at Karlowitz", *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 87, No. 4, Oct. - Dec. 1967, ss. 498-512.

AHISHALI, Recep, "Râmi Mehmed Paşa", *DİA*, TDV, Cilt 34, İstanbul 2007, ss. 449-451.

_____, "Reisülküttâb", *DİA*, TDV, Cilt 34, İstanbul 2007, ss. 546-549.
AKTEPE, M. Münir, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *DİA*, TDV, Cilt 3, İstanbul 1991, ss. 8-9.

ANDREWS, Walter G. ve KALPAKLI, Mehmet, "Kasîdenin Ekonomisi: Vuslat, İntisab, Pazarlık", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VIII-Kasîdeye Medhiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler*, (haz.) Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, Selim S. Kuru ve Ali Emre Özyıldırım, Klasik, İstanbul 2013, ss. 32-43.

Âsım, *Dîvân-ı Âsım*, Arkeoloji Müzesi Ktp., T. 271.

ATAR, Fahrettin, "Fetva", *DİA*, TDV, Cilt 12, İstanbul 1995, ss. 486-496.

AYDEMİR, Yaşar, "Türk Edebiyatında Kaside", *Bilig*, Sayı 22, Yaz 2002, ss. 133-168.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Râmî Mehmed Paşa", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, MEB, Cilt 9, İstanbul 1964, ss. 623-624.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

BEYAZIT, Yasemin, *Osmanlı İlmiyye Tarîkinde İstihdam ve Hareket: Rumeli Kadiaskerliği Ruznâmçeleri Üzerine Bir Tahlil Denemesi (XVI. Yüzyıl)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmış Doktora Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abdüllatif Armağan, Ankara 2009.

BEYDİLLİ, Kemal, “Avusturya/Tarih”, *DİA*, TDV, Cilt 4, İstanbul 1991, ss. 174-177.

BİLKAN, Ali Fuat, “İki Sulhiyye Işığında Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi”, *Türkler*, Cilt 12, (ed.) Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 598-605.

_____, *Nâbî Dîvânı*, Cilt 1, MEB, İstanbul 1997.

_____, “Nâbî'nin ‘Sulhiyyesi’ ve ‘Yorgun Osmanlı’”, *Dergâh*, Cilt 5, Sayı 50, Mart 1994, s. 9.

Bosnalı Âsım, *Bosnalı Âsım Dîvânı*, (haz.) Orhan Kurtoğlu, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.

CENGİZ, Cihan, *XVII. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İlmiyye Kânûnmâmeleri ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yasemin Beyazıt, Denizli 2019.

ÇİÇEK, Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş (1683-1703)”, *Türkler*, Cilt 9, (ed.) Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 746-764.

DAL, Umur Sergen, “Mehmet Emin İseviç’e Göre Bosna’daki Medreseler”, *VIII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu: Balkanlar’da Kültür, Mimari ve Sanat (1-4 Eylül 2022, İstanbul/Türkiye) Tam Metin Bildiri Kitabı*, Cilt 1, (ed.) Abidin Temizer, Livre de Lyon, Lyon 2022, ss. 541-563.

DANIŞMEND, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât: Tahlil ve Metin (1066 - 1116 / 1656 - 1704)*, (haz.) Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995.

DEMİREL, Tacettin, *XVIII. Yüzyıl Başlarında İlmiye Düzenlemeleri ve Mülâzemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yasemin Beyazıt, Denizli 2019.

DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK, Ankara 1997.

DOĞAN, Güner, *Sınırlar Üzerinde Bir Hayat: İtalyan General Kont Luigi Ferdinando Marsigli ve Osmanlı İmparatorluğu*, İtalya Kültür Derneği, Ankara 2020.

_____, “Venediklü ile Dahi Sulh Oluna” 17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik İlişkileri, İletişim, İstanbul 2017.

EVSEN, Esra, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtında Mülâzemet Sistemi (18. Yüzyıl Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. İsmail Safa Üstün, İstanbul 2009.

GÖKÇE, Turan, “1699-1700 Tarihli Bosna Vilâyeti Hududnâmesi”, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 16, 2001, ss. 75-104.

İNALCIK, Halil, “Saray Bosna Şer’iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna”, *Tarih Vesikaları*, Cilt 2, Sayı 9, İlkteşrin 1942, ss. 178-187.

_____, “Saray Bosna Şer’iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna”, *Tarih Vesikaları*, Cilt 2, Sayı 11, Şubat 1943, ss. 372-384.

_____, “Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşimi”, *Osmanlı Uygarlığı*, Cilt 2, (haz.) Halil İncalcık ve Günsel Renda, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, ss. 1049-1089.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Sulh/Osmanlılar’da”, *DİA*, TDV, Cilt 37, İstanbul 2009, ss. 490-492.

KAPLAN, Mahmut, “Bir Şairin Barışa Teşekkürü: Nâbî’nin Sulhiyye Kasidesi”, *Köprü*, Sayı 82, Bahar 2003, ss. 54-60.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

KARACAN, Turgut, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1991.

KARAVELİOĞLU, Murat Ali, “Urfalı Nâbî’nin Amcazade Hüseyin Paşa Medhinde Yazdığı Sulhiye Kasidesi”, *Cemal Aksu Armağanı*, (ed.) Müslüm Yılmaz ve Ayşe Aksu, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2020, ss. 691-704.

KIRMACI, Yunus, *Şeyhülislam Feyzullah Efendi ve Mülazemet Sistemi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Yasemin Beyazıt, Denizli 2020.

KOLÇAK, Özgür, “Marsigli, Luigi Ferdinando”, *DİA*, TDV, Cilt Ek-2, Ankara 2019, ss. 198-200.

KORKMAZ, Yaşar, *Viyana Kuşatması'ndan Sonraki Harp Yıllarında Bosna Eyaleti'nde Asayiş ve Düzen (1683-1699)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Hakan Karagöz, Isparta 2018.

KOVAČEVIĆ, Eşref, “Hududnama Bosanskog Vilajeta Prema Austriji Poslije Karlovačkog Mira (Kritičko Izdanje Teksta)”, *Prilozi za Orijentalnu Filologiju*, Sayı 20-21, 1974, ss. 365-436.

KOYUNCU, Aşkın, “Osmanlı Dönemi’nde Saraybosna Yangınları (1697-1878)”, *Cihannüma - Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6/2, Aralık 2020, ss. 47-94.

KUL, Eyüp, “Bosna Eyaleti’nde Askerî ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)”, *Türkiyat Mecmuası*, Sayı 28/2, 2018, ss. 111-136.

KURTOĞLU, Orhan, “Âsım, Bosnalı Yusuf Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü (TEİS)*, 23 Kasım 2020, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/asim-bosnali-yusuf-efendi>, (02.02.2024).

MAŠIĆ, Madžida, “Sarajevski Pjesnik Jusuf Asim i Njegov Divan”, *PISMO - Journal for Linguistics and Literary Studies*, Sayı 19, 2021, s. 145-166.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt 2 ve 4, (haz.) Nuri Akbayer, (eski yazıdan aktaran) Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

MOAČANIN, Nenad, “Slavonya”, *DĪA*, TDV, Cilt 37, İstanbul 2009, s. 336.

MOLNÁR, F. Mónika, *Olasz hadi írók és generálisok Bécs és Isztambul között: L. F. Marsigli és kortársai*, Reciti, Budapest 2016.

_____, “Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması: Diplomasi ve Tören”, *Türkler*, Cilt 9, (ed.) Hasan Celâl Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 783-791.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’daki Sınırlarının Tespiti (1699-1701)”, *XIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara: 4-8 Ekim 1999): Kongreye Sunulan Bildiriler (III. Cilt - I. Kısım)*, TTK, Ankara 2002, ss. 321-329.

NİZAM, Betül Sinan, “Displaying Competence through Love: A Typology of Lovers in *Kaşîdes* with the *Redîf* ‘İşk’”, *Challenging Conventions: Love, Lovers, and Beloveds in Early Modern Ottoman Poetry*, (ed.) Christiane Czygan and Hatice Aynur, De Gruyter, Berlin 2025, ss.103-119.

_____, “Divan Şairi Neye Hamd Eder Niye Şükreder? Bir Anlatım Biçimi Olarak Hamd”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 39, Güz 2018, ss. 169-222.

ÖZCAN, Abdülkadir, “Karlofça/Karlofça Antlaşması”, *DĪA*, TDV, Cilt 24, İstanbul 2001, ss. 504-507.

_____, “300. Yılında Karlofça Antlaşması”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4-5, 2000, ss. 237-253.

ÖZKAN, Selim Hilmi, *Amcazâde Hüseyin Paşa’nın Hayatı ve Faaliyetleri (1644-1702)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak, Isparta 2006.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442 - 1930)*, Cilt 2, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1978.

BOSNALI ÂSİM'İN SULHİYYELERİ VE TÜRÜN FARKLI BİR BOYUTU OLARAK KAT'-I
HUDÛD MESELESİ

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Karlofça”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, MEB, Cilt 6, İstanbul 1977, ss. 346-350.

POPARA, Haso, “Nekoliko Novih Podataka o Službenicima Isa-Begova Vakufa u Sarajevu Krajem 17. i Početkom 18. Stoljeća”, *Anali Gazi Husrev-Begove Biblioteke*, Sayı 22/36, 2015, ss. 63-80.

RAHİMGULİYEV, Bayram, *Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyyeler*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nuran Tezcan, Ankara 2007.

Râmî Paşa, *Divançe*, (haz.) Ali Fuat Bilkan, Fatih Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998.

TAYŞİ, Mehmet Serhan, “Feyzullah Efendi, Seyyid”, *DİA*, TDV, Cilt 12, İstanbul 1995, ss. 527-528.

TOZLU, Musa, *Âsım (öl. H. 1122/M. 1710) Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Nihat Öztoprak, İstanbul 2013.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 3, 1. Kısım, TTK, Ankara 1983.